

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Poetika Milorada Paviće v české literární kultuře

Lukáš Beran

Bakalářská práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lukáš Beran**
Osobní číslo: **H15184**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Poetika Milorada Paviće v české literární kultuře**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Student se na základě českých překladů zaměří na analýzu prozaických děl srbského romanopisce Milorada Paviće z hlediska české literární recepce. V rámci své práce zpracuje také otázku základních specifik Pavićovy postmoderní narace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

KVAPIL, Miroslav. Malý lexikon srbské a chorvatské literatury. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. KVAPIL, Miroslav. Pragensia serbo-croatica: recepcie srbské a chorvatské literatury v české slavistice. Praha: ATDK/OHRO ve Vydav. a nakl. V. Svoboda, 1991. PAVIĆ, Milorad. Chazarský slovník: román - lexikon v 100 000 slovech. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1990. Pavić, Milorad. Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. PAVIĆ, Milorad. Vnitřní strana větru, aneb, Román o Heře a Leandrovi. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura - bosenskohercegovačka literatura - bulharská literatura - chorvatská literatura - makedonská literatura - slovinská literatura - srbská a černohorská literatura. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2001.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2018

Lukáš Beran

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval především vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Miroslavu Koubovi, Ph.D., za cenné rady, vstřícnost, odbornou pomoc a čas, který strávil nad mou prací. Dále bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům za podporu, kterou mi poskytovali nejen při psaní této bakalářské práce, ale po celou dobu mého studia.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je zachytit poetickou tvorbu v románech srbského autora Milorada Paviće. Předmětem bádání jsou tedy romány Chazarský slovník: Lexikonový román o 100 000 slovech; Vnitřní strana větru a Papírové divadlo. V první části práce jsou představeny některé údaje ze života tohoto autora, dále je zde přiblížena jeho tvorba a autorský styl. Následující část práce obsahuje stručný přehled o vývoji srbské kultury. Seznámíme se také s pojmy srbská postmoderna a poetika.

Klíčová slova

Milorad Pavić, poetika, postmoderna, srbská literární kultura, Chazarský slovník, Vnitřní strana větru, Papírové divadlo

Title

Poetics by Milorad Pavić in Czech literary culture

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to capture the poetic work in novels of Serbian author Milorad Pavić. We are going to analyse three novels The Dictionary of the Khazars: a Lexicon of 100,000 words; The Inner Side of the Wind and The Paper Theatre. The life of author, his literary work and also his style of writing are presented in the first part of this thesis. In the following part of the thesis we can find an overview of the development of Serbian culture. We will also become acquainted with the concepts of Serbian postmodernism and poetics.

Keywords

Milorad Pavić, poetics, postmodern literature, Serbian literary culture, Dictionary of the Khazars, Inner Side of the Wind, Paper Theatre

Úvod.....	1
1 Milorad Pavić.....	3
1.1 Osobnost autora	3
1.2 Život a dílo.....	3
1.3 Autobiografie.....	5
1.4 Literární tvorba	6
2 Vývoj srbské literatury.....	8
2.1 Počátky srbské literatury	8
2.2 Literatura v průběhu staletí (12. – 19. století)	8
2.3 Srbská literatura během válek a poválečná literatura	10
3 Pavićova díla	11
3.1 Chazarský slovník.....	11
3.1.1 Chazarská polemika	12
3.1.2 Charakteristika	13
3.2 Papírové divadlo	13
3.2.1 Charakteristika	15
3.3 Vnitřní strana větru.....	17
3.3.1 Charakteristika	18
4 Kulturní situace v Srbsku.....	20
4.1 Srbská kultura v době okupace a rezistence	20
4.2 Srbská kultura v Titově a Miloševićově Jugoslávii.....	21
4.3 Kulturní vztahy Čechů a Srbů	25
5 Poetika.....	29
5.1 Definice poetiky	29
5.2 Historické pojetí poetiky	30
5.3 Poetika a literární kultura	31
5.4 Autor jako součást literární struktury	32
5.5 Čtenář jako součást struktury literárního díla.....	32
5.6 Poetika Milorada Paviće	33

6	Postmodernismus	35
6.1	Postmoderna jako pojem	35
6.2	Srbský postmodernismus	37
6.3	Základní znaky Pavićovy postmoderní tvorby	38
7	Příklad recenzí ze serveru iLiteratura.cz.....	42
7.1	Recenze Blanky Činátlové.....	42
7.2	Recenze Lukáše Novosada	45
	Závěr.....	48
	Obrazová příloha	51
	Zdroje obrazových příloh	53
	Použitá literatura	54
	Primární literatura.....	54
	Sekundární literatura.....	54
	Internetové zdroje	55

Úvod

Srbský spisovatel Milorad Pavić je považován za jednoho z nejúspěšnějších a nejvydávanějších srbských literátů 2. poloviny 20. století. Kritiky je také vyzdvihován jako autor první knihy 21. století. Jeho inovativní a netradičně pojaté romány, kterými se již zesnulý Milorad Pavić celosvětově proslavil, jsou na prvním místě jednoznačně prodchnuty prvky postmodernismu.

Postmoderna se historicky jeví jako široký pojem, který zasahuje i do ostatních uměleckých sfér, ať už hovoříme o literatuře, filmu, architektuře či výtvarném umění. Hlavními aspekty postmodernistické tvorby jsou intertextuální odkazy, jazykové hry, vstupování autora do fikčního světa vlastní tvorby či realistické a důkladně promyšlené literární postavy, díky nimž dokázal Pavić vytvořit ze svých románů velmi propracovaná díla. Z tohoto důvodu jsem si také vybral toto téma. Snažil jsem náhlednou do Pavićova fikčního literárního světa prostřednictvím jeho ojediněle zpracovaných románů, plných textových her a skrytých kontextů.

V této bakalářské práci se na základě českých překladů zaměřím na analýzu prozaických děl, jakými jsou – *Chazarský slovník: Lexikonový román o 100 000 slovech; Vnitřní strana větru a Papírové divadlo*, srbského romanopisce Milorada Paviće z hlediska české literární recepce. Dále se zaměřím na otázku základních specifík autorovy postmoderní narace.

V práci představím samotného autora a uvedu základní aspekty jeho literární tvorby. Následně krátce zhodnotím srbský literární vývoj v průběhu staletí, a co nejjednodušeji shrnu nejdůležitější politické a historické události, které jsou stěžejní pro vývoj srbské společnosti a především její literární kultury. V další části se bude mé zkoumání věnovat již postmoderní literatuře. Budou zde sumarizovány hlavní znaky postmoderny, její vývoj, hlavní představitelé a následně také konkretizována jejich podoba v srbské literatuře. Důležitou částí této práce je také vymezení samotného pojmu poetika a jednotlivé prvky, kterými se vystihuje na literárním poli. Poslední kapitolou této bakalářské práce jsou příklady recenzí Pavićových děl. V praktické části se zabývám podrobnou analýzou vybraných děl, zaměřuji se na kompozici, prostředí a základní charakteristiku.

V dílčích analýzách budu čerpat z osobních internetových stránek Milorada Paviće a z odborné literatury zabývající se postmodernou, poetikou a srbskou literaturou. V současné době již existuje několik prací, které se věnují problematice Pavićových postmoderních děl.

Vycházet budu také z několika zdrojů v anglickém jazyce, které mi pomohou lépe se zorientovat v Pavičově tvorbě, jež je pro českou literární veřejnost cizí. V současné době totiž nenajdeme mnoho českých zdrojů, zabývajících se problematikou Milorada Paviće. Existuje zlomek knih poukazujících na postmoderní znaky v jeho dílech, ale celkově je srbská literární kultura pro českého čtenáře zcela neznámá.

1 Milorad Pavić

1.1 Osobnost autora

Milorad Pavić byl srbský spisovatel, literární historik, univerzitní profesor a překladatel. Dále prozaik, dramatik, esejista a jeden z nejúspěšnějších a nejvydávanějších srbských literátů 2. poloviny 20. století.¹ Narodil se v srbském Bělehradě 15. října 1929. Jako spisovatel nebyl příliš známý. Vše se změnilo roku 1984, kdy vydal své nejslavnější dílo – *Chazarský slovník: Lexikonový román o 100 000 slovech*, kterým se na literární scéně nejvíce proslavil.² V letech 1991 až 2009 působil jako čestný člen Srbské akademie věd a umění.

Do jeho tvorby zařadíme přes dvě desítky románů, které byly přeloženy do více než sedmatřiceti světových jazyků. Srbský autor usiloval o to, aby se změnil způsob čtení literárního díla, od něhož se bude odvíjet i způsob psaní. Interpretace textů Pavićových románů podle autora samotného záleží naprosto na čtenářích. Zastává názor, že čtenář se má rozhodovat sám, jak chce číst.³ Díky této změně se stal nevšedním autorem. Unikátním způsobem vznikala díla ve formě slovníku, křížovky, klepsydry, příručky pro hádání z tarotových karet, astrologického průvodce pro nezasvěcené, či v podobě knihy se stovkou konců anebo románu-antologie.⁴ Milorad Pavić zemřel 30. listopadu 2009.

1.2 Život a dílo

Více o Miloradu Pavićovi se dozvíme také na jeho osobních webových stránkách, kde si můžeme podrobně přečíst jeho biografii a autobiografii.

Pochází z rodiny, z níž od 18. století vzešli i spisovatelé.⁵ První knihu vydal v roce 1952. Studoval v Bělehradě a v Záhřebu, učil filozofii na univerzitě v Novém Sadu a na jeho bývalé alma mater v Bělehradě. Mimo jiné také vyučoval na univerzitách Sorbonna v Paříži, ve Vídni, ve Freiburgu a také na univerzitě v Řezně. Během svého života se také zaměřoval na překladatelskou činnost, kdy překládal významné autory, jako byli Puškin, Byron, Shelley, Villon a Molière.

¹ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001.

² TÚRI, Róbert a Cristian. M. RÉKA. Biography. *Khazars.com* [online]. © 1997-2013 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/biography>

³ PAVIĆ, Milorad. *Vnitřní strana větru, aneb, Román o Heře a Leandrovi*. Praha: Mladá fronta, 2009. Moderní světová próza (Mladá fronta). Přebal knihy.

⁴ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Moderní světová próza (Mladá fronta). Přebal knihy.

⁵ SÝKOROVÁ, Stanislava. Pavić, Milorad. *I-Literatura.cz* [online]. 25. 2. 2009 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23933/pavic-milorad>

Několikrát za svůj život byl nominován odborníky z Evropy, Spojených států amerických a Brazílie na Nobelovu cenu za literaturu, kterou bohužel nezískal.⁶ Jeho díla se stala velmi oblíbenými a překládanými po celém světě. Za svůj literární přínos byl oceněn Literární cenou NIN (1984), Cenou Meše Selimoviće (1988) a Andrićovou cenou (2001).⁷

Jeho neobvyklý pohled na svět lze srovnávat s Miguelem de Cervantesem, Laurencem Sternem, Jorgem Louísem Borgesem, Juliem Cortázarem, Umbertoem Ecem, Italem Calvinem a B. S. Johnsonem.⁸ Robert Coover chválil jeho hravý, vtipný styl, když prohlásil, že Pavić „myslí, jakým způsobem sníme.“⁹ Pavić byl důležitým článkem literární a kulturní historie, básníkem a autorem povídek, románů a dramát.¹⁰ Ve vlastní poezii usiluje o využití dávného jazykového bohatství k vyslovení filozofických meditací moderního člověka.¹¹

Tvorba Paviće je opravdu pestrá. Nejvýstřednější díla v celé beletrii tohoto srbského spisovatele tvoří *Chazarský slovník*, dále *Krajina malovaná čajem* (knihy je psaná křížovkářským stylem, podtitulem publikace je *Román pro milovníky křížovek*). Vodorovně psané kapitoly sledují dějovou linii a svisle psané kapitoly sledují postavy. Dále jeho předposlední dílo *Druhé tělo*, které působí jako auto-referenční román (přímá nebo nepřímá reference k sobě samému). Mohl by označovat i člověka, který hovoří sám o sobě, ale užívá obvykle výpovědí, jež se vztahují samy k sobě. Tyto tři nelineární romány ztělesňují základní poetiku Paviće a jsou charakterizovány trojitou formou, přítomností tří náboženství (křesťanského, židovského a muslimského) a třemi vyprávěcími časy, které jsou vzájemně propojené prostřednictvím enigmatických ženských postav. Jejich role ve vyprávění je taková, že zapletou čtenáře do několika hádanek a tajemství. V Chazarském slovníku je touto postavou silná, mnohostranná Chazarská princezna Ateh, žijící dle Chazarské polemiky v polovině devátého století. Ateh je jediné jméno, jež má čtenář možnost znát, a proto může být tento příběh označován jako Atehy slovník. V románu pojednáváme o fiktivní rekonstrukci encyklopedie vyhynulého impéria. Stejně jako Ateh, Vitača Milut Petka v

⁶ KOVAC, Mirko. Milorad Pavić: a two-hundred-year-old writer. *Bosnia.org.uk* [online]. 30. 12. 2009 [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2662

⁷ Literární cena NIN – Uděluje speciální porota časopisu NIN, vybírají nejlepší román vydaný v předchozím roce. Tato cena se považuje za jedno z nejvyšších ocenění současných srbských autorů.

Cena Meše Selimoviće – Uděluje se za nejlepší román roku.

Cena Ivo Andriće – Ocenění za nejlepší krátký příběh nebo knihu povídek za uplynulý rok v srbsčině.

⁸ TÚRI, Róbert a Cristian. M. RÉKA. Biography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/biography>

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 393–394.

Krajině malované čajem je další zvláštní ženskou postavou, známou pod několika jmény; její role v tomto románově, „křížovkářském“ slovníku, je zapojit tělo čtenáře do aktu lásky vytvářejícího se do virtuální struktury románu skrze její pohled. Výsledkem je, že se zamiluje do čtenáře, který může najít svou genderovou identitu až na konci, pokud si to přeje. Čtenář je klíčovou postavou ve všech Pavićových příbězích. Jeho úkolem je otevřít text a najít konec. Každý román, jak tvrdí, „vybírání svou specifickou podobu“, zatímco „každý příběh může hledat a nalézt jeho přiměřeného čtenáře.“¹²

Pavić polemizuje nad tím, kdy, kde, a v jaké části textu začíná čtení románu a kdy končí. Jak a čím je začátek a konec čtení podmíněný a zdali musí mít román zakončení.

Na tyto odpovědi se snažil najít odpovědi během psaní svých textů. Existuje mnoho umění, která umožňují příjemci přistupovat k dílu z různých stran. Důležité ovšem je, jak se na něj dívá příjemce dle vlastního uvážení. Pavić tvrdí, že jeho romány nemají žádný začátek ani konec v klasickém významu slova. Je to krize našeho způsobu čtení románu, a ne samotného románu. Jako krizi románu považuje grafický pohled na román. Hyperfikce nás učí, že se román může pohybovat, když se naše mysl pohybuje ve všech směrech najednou a nutí nás být interaktivními. Autor změnil způsob čtení, ale musel kvůli tomu upravit i způsob psaní. Může také změnit způsob života čtenáře. Román může být pro příjemce jakýmsi domovem, alespoň na chvíli.¹³

1.3 Autobiografie

Milorad Pavić se ve své autobiografii popisuje jako spisovatel píšící přes dvě stě let. „*Spisovatel jsem už dvě stě let. V dávném roce 1766 vydal v Budíně jeden Pavić svou sbírku básní a od té doby se považujeme za spisovatelskou rodinu.*“¹⁴ Dále o sobě napsal, že se narodil roku 1929 na březích čtyř „rajských řek“, v 8:30 ráno, ve znamení Váhy nebo ve znamení hada v aztéckém horoskopu. Setkal se také s německou okupací, kdy zde popisuje, jak mu na hlavu začaly „pršet bomby“, když mu bylo dvanáct let. Druhé bombardování zažil, když mu bylo patnáct let. Během období mezi těmito událostmi se poprvé zamiloval. Jelikož byla tehdejší Jugoslávie okupována Německem, byl Pavić nucen studovat německý jazyk. Učil se ale i angličtinu, francouzštinu a ruštinu. Dle svých slov byl úspěšnější v lásce ve svých

¹² TÚRI, Róbert a Cristian. M. RÉKA. Biography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/biography>

¹³ Tamtéž.

¹⁴ MILORAD, Pavić. Autobiography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/autobiografija-milorad-pavic>

knihách než v osobním životě.¹⁵ Jeho „osudovou“ ženou se stala Jasmina Mihajlovič, která je také známou srbskou spisovatelkou.¹⁶ Spolu vytvořili literární pár zajímavý už jen samotným věkovým rozdílem. Jasmina se zamilovala do Pavićovi tvorby, prostřednictvím jeho knih. Nejdříve byl věkový rozdíl bariérou, později oba díky vzájemné spolupráci překročili tyto hranice a nechali za sebou jejich původní životy a vztahy.¹⁷

1.4 Literární tvorba

Jeho literární tvorbu můžeme rozdělit do dvou rovin. Z jednoho pohledu do roviny vědeckých prací, kdy postupně vytvořil syntézy srbské literatury období konce středověku a romantismu – *Historie srbské literární epochy baroka* (Istorija srpske književnosti baroknog doba, 1970); *Dějiny srbské literatury období klasicismu a preromantismu* (Istorija srpske književnosti klasicizma i predromantizma, 1979); *Zrod nové srbské literatury* (Radjanje nove srpske književnosti, 1983) i monografie jejich tvůrců – *Gavril Stefanović Venclović*¹⁸ (1972). Výsledkem jeho dlouholetého archivního bádání a výzkumů v oblasti srbské a srovnávací literární historie a srbské lidové slovesnosti je třisvazková monografie *Dějiny srbské literatury – baroko, klasicismus, preromantismus* (Istorija srpske književnosti baroka, klasicizma i predromatnizma, 1991), které dle *Slovníku balkánských spisovatelů* můžeme považovat za jeho konečný názor na tato literární období. Kromě toho připravoval a scénicky zpracovával literární předlohy z 18. století. Zaměřoval se na texty Gavрила Stefanoviće Vencloviće a Ivana A. Nenadiće¹⁹. Jednotlivá díla byla posléze uvedena na scénách bělehradských divadel. Svoje literárně teoretické názory vyjádřil v několika knihách esejů – mj. *Jazyková paměť a básnický tvar* (Jezičko pamćenje i pesnički oblik, 1976) a *Dějiny, vrstvy a styl* (Istorija, stalež i stil, 1985). Na poli spisovatelském se představil sbírkou básní *Palimpsesti* (1967), k nimž v roce 1971 přibyla ještě sbírka *Měsíční kámen* (Mesečev kamen, 1969). Pro tvorbu Paviće je nejvíce typická próza poetiky, plná mystérií, záhad a mystifikací. Nic v jeho naraci není doslovné, vždy se vypráví o něčem potenciálním. Ve svých povídkách pěstuje zvláštní druh fantastiky, jež je ve skutečnosti „postmodernistická rekonstrukce fantastických postupů literatury 18. a 20. století, zatímco romány vytváří na principu paralelního funkčního představení minulosti a

¹⁵ MILORAD, Pavić. Autobiography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/autobiografija-milorad-pavic>

¹⁶ Jasmina Mihajlovič je významnou kritičkou, autorkou cestovních poznámek, esejů, románů. Mimo jiné vlastní nadaci M. Paviće a vlastní všechna autorská práva.

¹⁷ MIHAJLOVIĆ, Jasmina. A Joint Biography. *Khazars.com* [online]. 2014 [cit. 2017-11-28]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/a-joint-biography>

¹⁸ Gavril Stefanović Venclović (1680–1749) - srbský kněz, spisovatel, básník, řečník, filosof a důležitý představitel srbské barokní literatury.

¹⁹ Ivan A. Nenadić byl římský arcibiskup a chorvatský spisovatel

současnosti.“²⁰ Kromě děl *Chazarský slovník, román-lexikon v 100 000 slovech* (Hazarski rečnik, 1984, přeloženo do češtiny roku 1990), *Vnitřní strana větru* (Unutrašnja strana vetra ili roman o Heri i Leandru, 1991, česky 2009) a *Papírového divadla* (Pozorište od hartije. Roman antologija ili Savremena svetska priča 2007, česky 2009), vydal také dílo *Krajina malovaná čajem* (Predeo slikan čajem Roman za ljubitelje ukrštenih reči, 1988), která je unikátní svým stylem. Nese podtitul „román pro milovníky křížovek“, dané kapitoly zle číst jak vodorovně, tak horizontálně. Formálně pozoruhodný je i čtvrtý román *Poslední láska v Cařihradu – příručka pro věštění* (Poslednja ljubav u Carigradu. Priručnik za gatanje, 1994). Součástí románu je balíček tarokových karet, které jako „Byzantské taroty“²¹ namaloval Pavićův syn Ivan. [il.3] Samostatná jména tarokových karet také nese každá z kapitol. Další sbírky povídek *Železná opona* (Gvozdena zavesa, 1973); *Koně sv. Marka* (Konji svetoga Marka, 1976); *Ruský chrt* (Ruski hrt, 1979); *Nové bělehradské povídky* (Nove beogradske priče, 1981); *Duše se koupají naposled* (Duše se kupaju poslednji put, 1982); *Převrácená rukavice* (Izvrnuta rukavica, 1989), dále novely *Klobouk z rybí kůže* (Šešir od riblje kože, 1996); *Otrávená zrcadla* (Otrovna ogledala, 1996), drama *Navždy a den navíc*. *Divadelní jídelníček* (Zauvek i dan više. Pozorišni jelovnik, 1993), vydání *Sebrané spisy 1-7* (Sebrana dela 1-7, 1990) a *Sebrané spisy 1-10* (Sebrana dela 1-10, 1996).²²

²⁰ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 439–440.

²¹ Byzantský tarot čerpá z historie, umění, ikonografie a kultury byzantské říše 4. – 15. století

²² DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 440.

2 Vývoj srbské literatury

2.1 Počátky srbské literatury

Za počátek srbské literatury se považuje období 2. poloviny 9. století, kdy se jako u ostatních jihoslovanských národů stal významný příchod věrozvěstů Cyrila a Metoděje.²³ Metodějovi žáci přinesli Srbům také první slovanské knihy psané hlaholicí, která se ovšem neujala.²⁴ Srbské písemnictví vznikalo především v kláštorech, kde mělo nábožensko-didaktický charakter.²⁵ Dle *Slovníku balkánských spisovatelů* za hlavní žánry této doby považujeme „životy“, jež rozvíjely dokumentární postupy a „pochvalná slova“.²⁶ Pro příklad uvádím pochvalná slova knížeti Lazarovi²⁷, psané veršem, prózou i s dramatickými prvky, vytvářející základ pro tzv. kosovské legendy.^{28 29}

2.2 Literatura v průběhu staletí (12. – 19. století)

V průběhu 12. – 15. století se objevovala díla, poukazující na historické údaje a první životy srbských králů a arcibiskupů.³⁰ Vzorem pro srbskou literaturu byla i bohatá byzantská literatura, o čemž svědčí četné překlady a adaptace zejména apokryfů, povídek a legend. Dále také obřadní knihy, moralistická a filosofická díla.³¹ Srbská literatura se okolo 13. století začala také zaobírat literaturou bulharskou a ruskou, jež pomáhala při formování písemnictví. Posléze bylo srbské duchovenstvo donuceno hledat úkryt v sousedních zemích, převážně v Rusku kvůli invazi Turků. V tomto období vzniklo pouze pár překladů byzantských a ruských kronik. „*Během staletí turecké nadvlády se ovšem intenzivně rozvíjela žánrově*

²³ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 41.

²⁴ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 8.

²⁵ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 41.

²⁶ Tamtéž. s. 41.

²⁷ Kníže Lazar (1371-1389) nebo car Lazar byl srbský vládce, kníže a car. V Srbsku se stal legendární postavou a pravoslavná církev ho uznává jako světce.

²⁸ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 9.

²⁹ Kosovská legenda – literárně historický termín, který vznikl po osudné bitvě na Kosově poli (1389). Z literatury se poté rozšířil do ústní lidové slovesnosti.

³⁰ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 41.

³¹ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 9.

*různorodá a pestrá ústní lidová slovesná tvorba, zvláště v epické lidové poezii.*³² Po dlouhých letech nadvlády a útlaku ze strany Turků, válek, terorizujících území jihoslovanských států, Srbové našli útočiště na území dolních Uher, kam se od konce 17. století přenesl i duchovní život.³³ Aby Srbové nepodlehli tzv. „*maďarizaci*“, dováželi si literaturu z Ruska. Bylo vydáno mnoho děl, ve kterých bylo patrné sblížení literárního jazyka s hovorovým. Ústřední postavou pro rozvoj srbského osvícenství byl Dositej Obradović³⁴, který se snažil obohatit národní literaturu, kulturami ostatních evropských států, které během svého života navštívil.³⁵ V próze se například zobrazovaly prvky evropského rytířského románu, v poezii klasicistické tradice, a v dramatu tendence sentimentalismu. Významným autorem tohoto období byl Milovan Vidaković. Žánr rytířského románu přizpůsoboval vkusu maloměstřanského čtenářstva. Tento typ románu obohacoval různými tématy ze srbských dějin.³⁶ Ideolog srbského národního obrození – V. S. Karadžić³⁷ rozpracoval základy spisovné srbštiny. Bojoval proti režimu, pravoslavné církvi a konzervativním intelektuálům v tehdejší v srbském knížectví.³⁸ Jeho reformy ovlivnily a pomáhaly v rozvoji prvních romantických tvůrců.³⁹ Romantismus se v Srbsku nejvíce projevil mezi 40. až 70. léty 19. století, vycházel především z lidové slovesnosti a ze zkušenosti evropských literatur.⁴⁰ Dalším uměleckým směrem ovlivňujícím srbskou literaturu byl realismus. Počátky realismu můžeme datovat od 60. let 19. století, kdy se začal objevovat v satirických povídkách a básnických sbírkách romantiků.⁴¹ Ovlivnění srbského realismu pochází z překladů ruských realistických děl (Gogol, Černyševskij, Tolstoj). Dále do realismu pronikaly také myšlenky národnictví a koncem 19. století realistické tendence zcela převládly.⁴²

³² DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 42.

³³ Tamtéž. s. 42.

³⁴ Dositej Obradović (1742–1811) - Srbský osvícenský spisovatel, překladatel, později také ministr školství a organizátorem osvěty. Byl vysvěcen na mnicha Dimitrije.

³⁵ Tamtéž. s. 42.

³⁶ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 15.

³⁷ V. S. Karadžić (1787–1864) - Srbský filolog, tvůrce novodobého srbského jazyka a literatury, národopisec a historik

³⁸ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 16.

³⁹ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 43.

⁴⁰ Tamtéž. s. 43.

⁴¹ Tamtéž. s. 43.

⁴² Tamtéž. s. 43–44.

2.3 Srbská literatura během válek a poválečná literatura

Od konce 19. století se mimo realismus začala rozvíjet moderna, expresionismus 20. let, surrealismus a sociální literatura ve 30. letech.⁴³ Surrealisté (nadrealisté) navazovali na výboje a revolty poválečného srbského modernismu i na podněty francouzského surrealismu.⁴⁴ Po první světové válce převládala próza válečná. Expresionisté i ti, kteří měli blízko k realismu, odsuzovali válku.⁴⁵ Ve 30. letech došlo k posunu vzájemných vztahů mezi jednotlivými směry, vedoucích ke ztrátě pozice expresionismu, a symbolismus postupem času mizel z literárního života. Surrealismus se také pomalu rozpadal.⁴⁶ Mnoho autorů z levicově orientovaného surrealismu se připojilo k sociální literatuře, která si postupem času získávala výrazné postavení.⁴⁷ Díky próze a poezii vznikající během národně osvobozeneckého boje proti fašismu v letech 1941–1945, se do děl vmísila literatura zachycující životy okupantů a obyvatel, která s dokumentární přesvědčivostí popisuje jejich zážitky, city a myšlenky.⁴⁸ Mnozí spisovatelé bojovali v partyzánských jednotkách a někteří psali své básně za dlouhých pochodů nebo ve chvílích odpočinku, aby zobrazili svědectví o válečném teroru.⁴⁹ Poválečná literatura utvářela nový obraz revoluce společenského pořádku. Více autorů začalo psát a obohacovat srbskou literaturu novými prvky. Básnická tvorba se neustále doplňovala. V próze se staly významnými romány znázorňující válečné utrpení během okupace. V 60. letech byla tvorba dynamičtější a autoři si více hráli se svými texty. Do popředí vstoupil také dokument a fikce. Dramatická tvorba byla jeden z žánrů, který se v prvních desetiletích po válce vůbec neprojevil. Až nová generace autorů přinesla do dramatické tvorby nové impulsy. Srbskou literaturu můžeme dnes již považovat za nepostradatelnou součást evropské literatury, obohacující současnou civilizaci a jednotlivé kultury po celém světě.

⁴³ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 44.

⁴⁴ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 25.

⁴⁵ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 44.

⁴⁶ Tamtéž. s. 44.

⁴⁷ Tamtéž. s. 45.

⁴⁸ NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie: srbská a černohorská, charvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura*. Praha: Odeon, 1979. s. 26.

⁴⁹ DOBROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů: albánská literatura, bosenskohercegovská literatura, bulharská literatura, chorvatská literatura, makedonská literatura, slovinská literatura, srbská a černohorská literatura*. Praha: Libri, 2001. s. 45.

3 Pavićova díla

3.1 Chazarský slovník

Tento román (původní název *Hazarski rečnik. Roman-leksikon u 100.000 reci*) považujeme za nejslavnější dílo Milorada Paviće, jež spustilo jeho úspěšnou spisovatelskou kariéru. Jedná se o postmoderní román, zpracovaný ve formě fiktivního slovníku. Už v tomto ohledu je toto dílo velmi atypické. Prvně bylo vydáno v roce 1984, nakladatelstvím Prosveta, v Bělehradě. Vydání obsahuje 242 stran a bylo dosud přeloženo do více než 36 světových jazyků.⁵⁰ Celý román můžeme brát jako střetnutí tří náboženství – křesťanství, judaismu a islámu. Díky tomuto střetnutí je rozdělen do tří samostatných knih. Každá polemika má svoji typickou barvu – červená barva symbolizuje polemiku křesťanství, žlutá barva popisuje hebrejské prameny a v poslední řadě je zde barva zelená, založena na islámských pramenech. Kniha je doplněna úvodem a dodatky.⁵¹ V říjnu roku 2017 byla představena verze prvního vydání obsahující ilustrace, jejichž autorem je významný bulharský umělec Jasen Panov. [il.1;2] S ohledem na potřeby vydavatele vložil Jasen Panov jedinečné kresby a text do anglického vydání Chazarského slovníku. Kniha byla poprvé představena veřejnosti v Srbsku jako ilustrované vydání původního slovníku na knižním veletrhu v Bělehradě.⁵² Tato bibliografická edice knihy je vytištěna ve velkém formátu a je dodávána v dekorativní kovové krabici. Obálka knihy je vyrobena z litého skla. Samotný Jasen Panov vytváří netradiční styl umění, kdy kombinuje fotografie s motivy fantaskními. Stal se jedním z nejzajímavějších současných kolážových umělců, díky umění nazývaném Art Collage.⁵³

Kniha mimo jiné vyšla v mužském i v ženském vydání. Právě tento počín potvrzuje teorii, že obě pohlaví čtou knihy odlišně a proto nemohou být napsány stejně. Ve skutečnosti se kniha liší v textové části pouze v jediném odstavci. Dílo je rekonstrukcí Chazarského slovníku, jež byl údajně vytištěn polským tiskařem Ioannesem Daubmannem na konci sedmnáctého století. Tato původní kniha se však nedochovala, pravděpodobně byla zničena Jeziuity v dobách inkvizice.⁵⁴ Daubmann vytvořil pět set kopií, ale pouze jeden exemplář vytiskl jedovatou tiskařskou barvou, ke kterému připojil ještě jeden výtisk. Chtěl tím zabránit

⁵⁰ Dictionary of the Khazars: A lexicon-novel in 100.000 words. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-30]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/dictionary-of-the-khazars>

⁵¹ *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/chazarsky-slovník-13426>

⁵² First Illustrated edition of Dictionary of the Khazars. *Khazars.com* [online]. 11. 10. 2017 [cit. 2018-02-03]. Dostupné z: <http://www.khazars.com/en/479-first-illustrated-edition-hr-eng>

⁵³ *Vivaartgallery.com* [online]. [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://vivaartgallery.com/design/home-design/yassen-panov/>

⁵⁴ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotistic slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. Přebal knihy.

tomu, aby bezvěrci a nepokorní nemohli nahlédnout do tohoto zakázaného slovníku. Smrt přicházela po deváté straně, po přečtení slov *Verbum caro factum est* (Slovo se stalo tělem).⁵⁵ V úvodu knihy se udává rok 1692, kdy měla být právě tato první verze zničena. Kniha je v dnešní době stále populární. Na výročí narozenin Milorada Paviće, byla v Paříži vydána re-edice. Jednalo se o celkový počet 3 000 vydaných kusů, která byla během jednoho měsíce zcela vyprodána.⁵⁶ V roce 1984 získal ocenění časopisu NIN a posoudil jej jako nejlepší dílo vzniklé v srbocharvátštině.⁵⁷ Vzhledem k tomu, že román byl přeložen do mnoha jazyků, majíc různé abecední a slovní uspořádání, se překladatelům těchto států podařilo najít a vytvořit slovník tak, aby jednotlivé položky odpovídaly i původnímu srbskému uspořádání. Tímto se kniha proslavila v každém jazyce.⁵⁸ V roce 2002 vznikl mezinárodní projekt Chazarského slovníku v koprodukcí bělehradského divadla Atejele 212, Sava centra a slovinského Divadla Tomaže Pandura. Premiéra proběhla 3. září 2002 ve Slovinské Lublani. Režisér Tomaž Pandur předvedl svou adaptaci také na mezinárodním divadelním festivalu (BITEF). Divadelní adaptace byla mimo jiné uvedena také v Madridu, Athénách a v Jižní Americe.⁵⁹

3.1.1 Chazarská polemika

Hlavní náplní románu je tajemný národ Chazarů, jejichž říše se rozléhala mezi Černým a Kaspickým mořem. Zánik tohoto národa se datuje přibližně na konec 10. století. Chazarské království soupeřilo s Byzantskou říší a posléze zmizelo z historického dění i s lidmi, kteří jej vybudovali.⁶⁰ V dnešní době nemáme mnoho důvěryhodných důkazů o existenci tohoto národa. Jedny z mála jsou informace o tzv. Chazarské polemice z roku 816, konkrétně v díle *Život Konstantinův* a dále ve spisu hebrejského básníka Jehudy Haleviho z 12. století.⁶¹

Výchozí inspirací ke zpracování románu byl spor mezi představiteli křesťanského, židovského a islámského náboženství na dvoře chazarského vladaře. Jednotliví představitelé všech náboženství se snažili získat důvěru Chazarů, a získat je na svoji víru. Ve spisu *Knihy o Chazarech*, si podle Haleviho chazarský král povolal na svůj dvůr křesťanského filosofa,

⁵⁵ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotistic slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. s. 17.

⁵⁶ Re-edition of the "Dictionary of the Khazars" sold out in a month. *Khazars.com* [online]. 11. 1. 2018 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/401-re-edition-of-the-dictionary-of-the-khazars-sold-out-in-a-month>

⁵⁷ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotistic slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. Přebal knihy.

⁵⁸ COOVER, Robert. He thinks the way we dream. *Nytimes.com* [online]. 20. 11. 1988. s. 15 [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/98/12/06/specials/pavic-khazars.html>

⁵⁹ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In. *Slovanské meziliterární shody a rozdily*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 42-43.

⁶⁰ Dictionary of the Khazars: A lexicon-novel in 100.000 words. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/dictionary-of-the-khazars>

⁶¹ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotistic slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. Přebal knihy.

teologa a muslimského učenice. Když ani jeden z nich mu nebyl schopen odpovědět na otázku, v čem spočívá pravá víra, povolal židovského rabína, jehož názor na svět přesvědčil chazarského vládce. Tímto rozhodnutím celý národ přestoupil k judaismu. Hovoří o tom i archeologické nálezy poukazující na židovský způsob pohřbívání.⁶²

3.1.2 Charakteristika

V románu nalézáme příběhy o životě, legendách, mýtech dávného národa, stojícího mezi mocnými ideologiemi. Setkáváme se zde s fiktivní princeznou Ateh (vůdkyní chazarské sekty lovců snů). Ateh je jakousi hlavní postavou celého románu. Její osoba se prolíná všemi ideologiemi. Na druhé straně se v díle setkáváme také s významnými osobnostmi, zabývající se Chazarskou polemikou v současnosti. „sledujeme spletené příběhy lidí spjatých s chazarskými událostmi v běhu historie až po naše dny.“⁶³ V neposlední řadě se také dostávají do knihy postavy, přicházející ze tří náboženských pekel.⁶⁴ Tento lexikonový román spojuje slovníky tří náboženství se záznamy, přeskakujícími mezi minulostí a budoucností. Představuje tři nepoctivé moudré muže, knihu tištěnou v jedovatém inkoustu, sebevraždu ze zrcadel, chimérickou princeznu, sektu kněží, kteří mohou proniknout do svých snů, román živých nebo mrtvých a mnohem více.⁶⁵ Dává možnost čtenáři číst román podle svého uvážení, kdy způsob čtení není limitován. Kniha je originální také v tom, že čtenář může v románu hledat jen určité jméno, nebo pojem, zatímco jiní jej mohou brát jako souvislé čtení. Získáváme tedy celkový obraz o Chazarech a tím informace o souvisejících osobách, věcech a událostech.⁶⁶ Čtenář může číst pomocí „symbolů“ provázejících celou knihou. Díky tomuto je přehlednější a lze nalézt podrobnější poučení.⁶⁷ Dalším znakem je obrácený trojúhelník symbolizující propojenost mezi jednotlivými polemikami a jsou zmíněny ve všech částech knihy. Kniha je svým způsobem stále otevřená a v budoucnu ji třeba budeme moci doplňovat díky novým autorům, jako v minulosti.

3.2 Papírové divadlo

Dalším významným dílem Milorada Paviće je román – antologie *Papírové divadlo – O spisovatelích, lásce a fantazii*. (původní název Pozorište od hartije. Roman antologija ili

⁶² ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. s. 163.

⁶³ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotisíc slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. Přebal knihy.

⁶⁴ Tamtéž. s. 22.

⁶⁵ Dictionary of the Khazars: A lexicon-novel in 100.000 words. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-12-15].

Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/dictionary-of-the-khazars>

⁶⁶ PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotisíc slovách*. Bratislava: Slovart, 2003. Přebal knihy. s. 22.

⁶⁷ Tamtéž. s. 21.

Savremena svetska priča) z roku 2007, kdy jej vydalo bělehradské nakladatelství Zavod za udzbenike.⁶⁸ U nás se o vydání postaralo nakladatelství Mladá fronta v roce 2009. Autorova záliba v mystifikacích je patrná i v této knize.⁶⁹ Tento román je opět neobvyklý v tom stylu, že Milorad Pavić v něm vytvořil třicet osm imaginárních příběhů, a tím tak zástupce z jednotlivých zemí, kde byl překládán (výjimkou je srbský příběh, jehož je sám představitelem). Objevuje se zde také zastoupení České republiky a hlavního města Prahy. Jedná se o soubor povídek doplněný o biograficko-bibliografické údaje o jejich autorech.⁷⁰ Tímto dílem chtěl Pavić poděkovat jednotlivým nakladatelům a vydavatelům jeho knih. Pavić si dle svých slov, psaní této knihy velice užíval, z ohledu na to, že ho bavilo si vymýšlet jednotlivé spisovatele, literatury současného světa, tituly knih nikdy nenapsaných, a příběhy o životech, které nikdy neexistovaly.⁷¹ Několikrát byl také dotazován, zdali se snažil určitým způsobem napodobovat literatury jednotlivých zemí, „*Při psaní oněch 38 textů jsem se jen pokoušel vnést do literatur, do nichž tyto povídky hypoteticky patří, jisté tóny, které dotyčné literatury postrádají a které bych v nich rád slyšel.*“⁷² Pavić dále o této hypotéze tvrdí, že jednotlivé povídky nemají napodobovat, ale jsou jakousi „přílohou jídelního lístku“ neboli přílohou jednotlivých národních literatur, které mají literatury jakýmsi způsobem „dochutit“.⁷³ Román vzájemně propojuje odlišné vrstvy bytí a nabádá k hledání možností a podstaty literatury.⁷⁴ Na přebalu knihy se opět dostáváme do zajímavé myšlenky rozdílu ve čtení mezi muži a ženami. „*Stránky Papírového divadla tvoří hlediště, v němž se mohou čtenář a čtenářka setkat, neboť autor myslel na oba.*“⁷⁵ Čtenářky si knihy nevybírají podle toho, jaký je to typ knihy, ale od koho bylo dané dílo napsáno. Naopak čtenáři vidí pointu naopak.⁷⁶ Dílo se snažit poukázat na to, že literární postmoderna není mrtvá, protože nadále může

⁶⁸ MILORAD, Pavić. *Pozorište od hartije: Roman antologija ili Savremena svetska priča*. Beograd: Zavod za udzbenike. 2007.

⁶⁹ SMEJKALOVÁ, Věra. Zemřel autor první knihy 21. století Milorad Pavić. *Host* [online]. 2010, roč. 26(1), s. 6-7 [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/1-2010/zemrel-autor-prvni-knihy-21-stoleti-milorad-pavic>

⁷⁰ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Předmluva.

⁷¹ Paper Theater. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-12-15]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/paper-theater>

⁷² PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Předmluva.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ SMEJKALOVÁ, Věra. Zemřel autor první knihy 21. století Milorad Pavić. *Host* [online]. 2010, roč. 26(1), s. 6-7 [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/1-2010/zemrel-autor-prvni-knihy-21-stoleti-milorad-pavic>

⁷⁵ ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

⁷⁶ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Předmluva.

produkovat originální díla a také dokáže vyvolat v čtenáři určité emoce. Ačkoliv jsou autoři doplněni o biografický medailon nesoucí svůj vlastní příběh, čtenáři tím tedy získávají dvojnásobnou porci příběhů.⁷⁷ Z předmluvy se dovídáme, že román drží pohromadě jednotící téma a osobnost spisovatele. Velice důležitým aspektem je vztah autora a textu. Občas bývají samotné medailonky pestřejší než samotná povídka.⁷⁸ Některé podávají skrytý klíč k pochopení dané povídky. „*Pavičovým specifikem však zůstává v Papírovém divadle prvořadá úvaha, zda existuje paralelní čas k tomu, v němž žijeme.*“⁷⁹ Odpověď si musí však čtenář nalézt sám.

3.2.1 Charakteristika

V těchto třiceti osmi povídkách si můžeme přečíst definici povídky (o tom se dozvídáme z norské povídky) nebo něco málo o švýcarských nejkratších dějinách literatury 20. a 21. století, ale také různé důvody proč a jak psát. Italská spisovatelka se například dostává k psaní z toho důvodu, že se jako malá chtěla stát prostitutkou a jít do pekla, do kterého údajně ženy nesmí. Gruzínská povídka se zrodí z anekdoty hochštaplera, jiná z lenosti či nudy, někdo začíná psát na doporučení lékaře.⁸⁰ Ocitáme se také ve starověkém Egyptě, v dobách byzantských vládců, osmanských sultánů, a dobách dávné Číny. Dále nám přiblíží momenty srbské historie 19. století ale také otázky současnosti.⁸¹ Kniha nás tedy zavádí do všech koutů světa. Naprostá většina autorů v této knize se setkává se smrtí. Pavić je zkrátka nechá ve svých povídkách zemřít a to většinou románovou smrtí. V užším kontextu se nejedná pouze o smrt autora, ale i o smrt knihy celkově. S odpovědí na autorovu otázku se seznamujeme v nizozemské povídce. „*Nastal už konec knihy? Jedna z postav smrt knihy předpovídá – kniha zemřela v kameni, pak v hliněných destičkách, pergamenových svitcích a nyní umírá i v papíru.*“⁸²

Postupně čtenář začíná zapomínat, že autorem povídek je jeden člověk, naopak začíná věřit v existenci těchto smyšlených postav a autorů. Pavić zdůrazňuje, že kniha a román je napsána v jednadvacátém století a pro jednadvacáté století. Jak už jsem zmínil, většina autorů

⁷⁷ NOVOSAD, Lukáš. Pavić, Milorad - Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 6. 5. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24307/pavic-milorad-papirove-divadlo>

⁷⁸ ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

⁷⁹ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 201.

⁸⁰ ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

⁸¹ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 196.

⁸² ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

umírá právě v 21. století. I když se v díle objevuje světová literatura, autor stále připomíná, že i krásná literatura podlehla tlaku globalizace neustále hlásající, že vznikla právě teď a v Srbsku. Pavić také často přivádí své autory jednotlivých povídek do Srbska. Nechává je zde vydávat knihy, působit na univerzitách nebo je tam na několik let přímo přestěhuje. Hrdinové povídek i samotní spisovatelé mají přátele emigranty, většinou právě Srby.⁸³

Na první pohled by se mohlo zdát, že se Pavić snaží přiblížit ve svých třiceti osmi povídkách podobu jednotlivých světových literatur, avšak tato snaha navazuje mnoho skrytých významů a souvislostí.⁸⁴ Výraznější se tedy proto může zdát autorovo vnímání času. Pavić má ojedinělý smysl pro dějinnou hloubku. „*Velmi dobře si uvědomuje, s jakou silou může zdánlivě zapomenutý historický kontext oslovit nejen současnost, ale i budoucnost.*“⁸⁵ Čtenáři tedy snadno prochází tenkým rozhraním mezi fantazií a realitou, které, jak by se mohlo zdát – nejsou oddělenými světy, ale jedním prolínajícím se světem. Proto se v povídkách objevují historické náměty, odrážející se do vypravěčovy přítomnosti.⁸⁶ Sen a smrt (objevují se prakticky ve všech povídkách) jsou hlavním pomocníkem čtenáře překonat hranice všech možných podob a díky nim se vykreslují prvky Pavićovy poetiky. „*Vzniká tak trojúhelník estetických přístupů, kde sen, smrt a mystifikace utvářejí imaginární pavučinu jednotlivých příběhů.*“⁸⁷ Pavićova představitivost dokresluje podmanivost hrdinů a každého příběhu. Setkáváme se nejen s autorovou záměnou postav a chronologických rovin, ale i nejmenších detailů, tak jak to můžeme pozorovat v povídkách *Stříbrný hřeben* nebo *Čas v láhvi*. Tyto aspekty jsou výrazným prvkem srbského románu a jeden z jejich postmoderních symptomů.⁸⁸ Vyprávění podle Paviće není tedy bezprostředně přímé z hlediska času ani děje. Hlavním elementem je také intertextualita, tedy sémiotické využití textů a jejich odkazů. Intertextualita je pojem označující přítomnost textu v jiném textu. G. Genette ji definuje jako vztah dvou či více textů. V užším slova smyslu označení konkrétních mezitextových vztahů. Zásadním argumentem intertextuality je, že se nerozplývá v ostatních textech, nýbrž se stává podnětnějším a podporuje je. Intertextualita je obsažena ve slovech, frazeologii, citátech a klišé.⁸⁹ Jsou „hlavním pilířem“ krátké povídky a díky nim Pavić vytváří povídky své.⁹⁰ Autor

⁸³ NOVOSAD, Lukáš. Pavić, Milorad - Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 6. 5. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24307/pavic-milorad-papirove-divadlo>

⁸⁴ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 195.

⁸⁵ Tamtéž. s. 196

⁸⁶ Tamtéž. s. 196

⁸⁷ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 196.

⁸⁸ Tamtéž. s. 197

⁸⁹ MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. s. 243 – 249.

používá různých uměleckých experimentů, díky kterým se mu podařilo vnést příběhy jednotlivých povídek do velmi úzkého prostoru. Pro jihoslovanský postmodernismus je typické toto symptomatické užití v podobě citátů, anagramů, nedokončených výpovědí, slovník hříček ale také rychlých dialogových situací.⁹¹ Také autor si zakládá na těchto prvcích postmoderní doby. „*Ostré a krátké dialogy se v tak rychlém sledu střídají s monologickým vyprávěním tak, aby celkové plynutí děje (či lépe řečeno dějového prolínání jednotlivých rovin) bylo urychleno a zahuštěno do požadovaného formátu*“.⁹² U těchto povídek je přirozené, že autor nechává své čtenáře použít fantazii a hledat pointu jednotlivých povídek. Je to pro čtenáře „hra“, kterou s autorem hraje v momentě, kdy začíná číst.⁹³ *Papírové divadlo* si také snaží vytvořit vztah k současným moderním médiím, hovoříme-li například o internetu a elektronické poště. Pavić si je vědom toho, že je nutné s těmito prostředky pracovat. Díky tomu můžeme hovořit o nové kapitole tvůrčího psaní a kniha je možným předobrazem kybernetické podoby literatury.

3.3 Vnitřní strana větru

Poslední knihou je román vydaný v roce 1991 v Bělehradském nakladatelství Prosveta. V originálu *Unutrašnja strana vetra* ili roman o Heri i Leandru. O české vydání se postaralo nakladatelství Mladá fronta v roce 2009, kdy Milorad Pavić zemřel. Už první setkání s touto knihou uvádí čtenáře do rozpaků a navodí mu pocit nejistoty, jak se s knihou vypořádat. Tento román, jak už je zvykem u Pavićových děl, známe v tomto případě pod spojením román – klepsydra. Kniha má dva začátky, ale žádný konec. Setkává se v pomyslném prostředku a mimo to působí jako přesýpací hodiny. Ve své dosud nejvíce osobní a důvěrné práci Pavić srovnává mýtus o Héře a Leandrově. Tento příběh vypráví o dvou milencích z Bělehradu, jeden z přelomu osmnáctého století (1689 – 1739)⁹⁴ a druhý z počátku dvacátého století přibližujících se k sobě navzájem přes záliv času. Jak jsem již zmínil, knihu lze číst ze dvou „směrů“. Čtenář dostává příležitost si nejdříve přečíst román z pohledu Héry nebo z druhé strany, z pohledu Leandra. A právě uprostřed knihy se cesty milenců setkávají jak obrazně, tak i fyzicky.⁹⁵ Působení Héry a Leandra v tomto případě vytváří opět pohled na mužskou a ženskou část románu. Čtenář může začít číst z libovolné strany, ale ti, kteří začínají se čtením

⁹⁰ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 198.

⁹¹ Tamtéž. s. 198.

⁹² Tamtéž. s. 198.

⁹³ Tamtéž. s. 198.

⁹⁴ DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. s. 214.

⁹⁵ Inner Side of the Wind or a Novel of Hero and Leander. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/inner-side-of-the-wind>

tohoto mýtického příběhu ze strany Héry, neuvidí stejný obraz světa jako ti začínající četbu ze strany o Leandrovi.⁹⁶ Dílo se tímto opět stává unikátním. Naproti sobě se tedy setkávají dva příběhy Héry (s postavou Heroneji) a Leandra (s postavou Radači, později Leandra) jelikož jejich čas (a to i čas čtení) je vzájemně komplementární. Nikdy se nemohou spojit, ale zároveň nikdy nemohou být od sebe odděleni, poněvadž je v příběhu jednoho vždy přítomen ten druhý.⁹⁷ Autor zpracovává tento román jako luštěnku, ve kterém hledáme paralely a společné indicie mezi oběma celky románu a jeho mytickém námětu. Tyto podobnosti se skrývají ve velmi zajímavém ději s několika vloženými příběhy.⁹⁸ Do příběhu Leandra a Héry jsou také zakomponována Pavićova předchozí díla, která sem vložil a upravil do potřeb díla nového. Povídky jsou obsahově rozdílné a nemůžeme v nich najít jakoukoliv souvztažnost.⁹⁹ V románu se objevují další podstatné prvky postmodernismu - historie, aluze, groteska, moderní modifikace mýtu a vztah mezi snem a skutečností.¹⁰⁰

3.3.1 Charakteristika

V románové části Héry, se setkáváme s kombinací detektivního románu a románu s tajemstvím, naproti tomu v Leandrově textové části hovoříme o bildungsrománu, což je román o morálním a psychologickém růstu hlavní postavy.¹⁰¹ Aby Heroneja a Radača dokázali vytvořit jakýkoli kontakt, bylo nutné, aby se čas stal materiálem a aby se v něm mohly pohybovat postavy v obou směrech. V Pavićově případě je to možné až po smrti. *Vnitřní strana větru* je podle některých kritiků androgynní román. Příběh jednoho hrdiny se projevuje jako dva příběhy.¹⁰² Příběh o Leanderovi začíná epigrafem, že je „kouzelnou polovinou něčeho velkolepého a tajemného“, zatímco Héra byla celek, „malý, dezorientovaný, nepříliš silný ani harmonický, ale celek.“¹⁰³ *Vnitřní strana větru* obsahuje více metatextuálních odkazů než jakékoliv jiné Pavićovo dílo. Tyto odkazy jsou dány nepřímo v obou polovinách románu, například v pasážích vysvětlujících Leandrovy stavební metody, jeho použití čísel a grafických symbolů, stejně jako v pasážích o hudbě, snech a ve

⁹⁶ Inner Side of the Wind or a Novel of Hero and Leander. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/inner-side-of-the-wind>

⁹⁷ POMAHAČ, Ondřej. Čemu nás učí profesor Pavić?: Čtyři lekce z literatury aneb nekrolog-recenze. *Advojka.cz* [online]. 2010, (6) [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2010/6/cemu-nas-uci-profesor-pavic>

⁹⁸ DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. s. 214.

⁹⁹ Tamtéž. s. 214.

¹⁰⁰ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In. *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 44

¹⁰¹ DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. s. 214.

¹⁰² GORUP, Radmila Jovanovic. Pavić's The Inner Side of the Wind: A Postmodern Novel. In *The Review of Contemporary Fiction*, June 22, 1998. [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<https://www.thefreelibrary.com/Pavic's+The+Inner+Side+of+the+Wind:+A+Postmodern+Novel.-a057513283>

¹⁰³ Tamtéž.

fragmentech vysvětlujících Héry překlady a její psaní.¹⁰⁴ Hlavním pojítkem těchto dvou protagonistů se stává souvislost s raně byzantskou poemou Músaia Grammatica, se kterou se Heroneja setkává při doučování francouzštiny v situaci, kdy vidí plakát na neexistující divadelní představení, při jejím pobytu v Římě. Radača Čihorič přichází s touto poemou do styku při jeho studiích latiny, kdy se poemu musí naučit nazpaměť. Radača získává svoji přezdívku Leander po výkladu helénského mýtu, kde moře vysvětlil jako „metaforu času“.¹⁰⁵ Kniha je možným předobrazem kybernetické podoby literatury.

V příběhu Heroneji hraje důležitou roli její vztah s bratrem Manasijem, za kterým přijíždí do Prahy, kde bratr studuje. Héra se zde také seznamuje s poručíkem Janem Kobalou a později s ním navazuje milostný poměr. Paradoxem se stává to, že jí poručíka přebere její bratr Manasije. Po záhadné smrti Heroneji se Manasije vydává zjistit, zda ukončila svůj život kvůli Kobalovi nebo jemu samotnému. Manasije se vydává s vypravěčem (se kterým se seznámil na konzervatoři) k Alfredu Wiežbickému, který mu vysvětluje, že se Heroneja zabila kvůli němu a z tohoto důvodu posléze spáchá také sebevraždu.¹⁰⁶

Příběhová část Leandera představuje „zkrácenou podobu tradičního románu o formování osobnosti.“¹⁰⁷ Hrdina se vyvíjí od hudebníka přes obchodníka, od mnicha až po stavitele. Ústředním tématem Pavičovy prózy jsou otázky totožnosti – osobnosti, pohlaví, náboženství, národnosti atd. Vnitřní strana větru doplňuje do tohoto seznamu identitu smrti, jak smrti muže, tak ženy.¹⁰⁸

¹⁰⁴ GORUP, Radmila Jovanovic. Pavic's The Inner Side of the Wind: A Postmodern Novel. In *The Review of Contemporary Fiction*, June 22, 1998. [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<https://www.thefreelibrary.com/Pavic's+The+Inner+Side+of+the+Wind:+A+Postmodern+Novel.-a057513283>

¹⁰⁵ DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. s. 214.

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 215.

¹⁰⁷ Tamtéž. s. 215.

¹⁰⁸ GORUP, Radmila Jovanovic. Pavic's The Inner Side of the Wind: A Postmodern Novel. In *The Review of Contemporary Fiction*, June 22, 1998. [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<https://www.thefreelibrary.com/Pavic's+The+Inner+Side+of+the+Wind:+A+Postmodern+Novel.-a057513283>

4 Kulturní situace v Srbsku

4.1 Srbská kultura v době okupace a rezistence

Milorad Pavić se narodil na konci dvacátých let, takže je důležité si také zmínit, jakým způsobem se vyvíjela srbská kultura v meziválečném, poválečném období a za komunismu. V srbských dějinách jsou tyto události stěžejní.

Velkou změnou pro všechny byl vznik jihoslovanského státu v roce 1918, kdy se státy sjednotily a vytvořily Království Jugoslávie. Stalo se tak poprvé v moderních dějinách, kdy byl srbský kulturní prostor integrován do jednoho státního celku.¹⁰⁹ Srbské kulturní dění se na počátku 19. století nejprve koncentrovalo na srbské měšťanstvo v Uhrách, poté od druhé poloviny tohoto století na Bělehrad považovaný za kulturní a národní centrum srbského národa bez ohledu na hranice státu. Hlavním problémem omezujícím srbský kulturní rozvoj byl fakt, že Srbové utvořili jeden stát společně s Chorvaty a Slovinci. Na rozdíl od Chorvatů se však Srbsko identifikovalo s Královstvím SHS (Jugoslávií), jako se svým národním státem.¹¹⁰ Vznikal zde ale konflikt mezi srbskými tradicionalisty snažících si zachovat srbskou osobitost. Toto bylo založeno převážně na národním historickém dědictví a pravoslaví. Na druhé straně stála srbská inteligence, ovlivněná předválečnou modernou, jež chtěla překonat srbskou výjimečnost a požadovala úplné národní sjednocení s Chorvaty a Slovinci. Zatímco v jugoslávském politickém prostředí panoval národnostní konflikt, v kulturním životě byla situace klidnější. Hlavními záležitostmi mezi umělci a spisovateli byl vztah umělce ke společnosti a estetické otázky. Dotazy soustřeďující se na národnostní uspořádání ve státě byly v ústraní. V kulturním prostředí docházelo k ostrým sporům mezi následníky takzvaného sociálního umění a surrealistů. V tomto důsledku vznikalo mnoho spolků a uměleckých skupin.¹¹¹ Čeští obyvatelé mohli během 19. století sledovat boj Srbů za nezávislost díky novinám Václava Matěje Kramera.¹¹²

Hlavním důvodem pro vytvoření společného národa byla také jazyková příbuznost mezi jednotlivými státy (jihoslovanskými národy). Sjednocování se týkalo také písma. Literární teoretik Jovan Skerlić před první světovou válkou navrhoval, aby srbština užívala latinku. V publikacích od jihoslovanské smýšlející mládeže se objevovala jak latinka, tak cyrilice. V Království SHS byla obě písma zrovnoprávněna po celém území. Většina

¹⁰⁹ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 455.

¹¹⁰ Tamtéž. s. 455.

¹¹¹ Tamtéž. s. 455–456.

¹¹² HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*: Praha: Historický ústav, 2010. s. 100.

Chorvatů však právě toto zrovnoprávnění cyrilice brala jako útlak. V tomto období už Bělehrad neplnil hlavní roli dominantního centra. V podmínkách nového státu se s tímto pojmenováním děлил se Záhřebem, který se měl stát hlavním městem celého Jihoslovanského státu, ale v porovnání s územím Jugoslávie, byl Bělehrad spíše provinčním městem než moderní aglomerací.¹¹³ Záhřeb se stal protipólem Bělehradu – sídlily zde národní chorvatské instituce a soustřeďoval se zde chorvatských kulturní a politický život. Záhřeb byl také považován za středisko mladé srbské a chorvatské avantgardy a po roce 1918 se kulturní postavení Záhřebu potvrdilo a Bělehrad začal ztrácet své mimořádné postavení.

Významným střediskem byla také bělehradská univerzita, která se vyznačovala jako instituce celostátního významu. Ohromnou roli hrála také univerzita v meziválečném období. Mimo studenty prečanských Srbů (žijících na území Chorvatska) a jugoslávských občanů nesrbské národnosti, univerzitu navštěvovali také příslušníci ostatních států z okolí Balkánu. V průběhu dalších let se bělehradská univerzita rozrostla a otevřela své další pobočky v Novém Sadu, Skopji nebo v Sarajevu. Jak jsem již zmínil Milorad Pavić absolvoval své studia na univerzitách v Bělehradu a Záhřebu (jenž byl v této době také významným kulturním střediskem) nebo právě v Novém Sadu.

Ve sféře literární vycházely literární časopisy a utvářely se umělecké skupiny. Hlavním směrem poválečného období byla tzv. poválečná avantgarda. V dílech jejích hlavních představitelů převažoval pesimistický tón a negace. Hlavními tématy byly válečné události a dopady, které Srbsko a samotný srbský lid velmi zasáhly. U většiny autorů se nejprve projevila rezignace o snahu ovlivňovat společenské dění, na konci dvacátých let docházelo k polarizaci mezi pravíci a levíci. Dalšími významnými směry byly postupem let expresionismus a surrealismus. Důsledek polarizace mezi pravíci a levíci se přenesl i do literatury. Levice začala prezentovat hnutí tzv. sociální literatury, která měla více odpovídat umění přístupného „lidovým masám“ a snahou byla angažovanost umění podněcující k vítězství sociální revoluce.¹¹⁴ Postupem času se oba politické póly začaly věnovat realismu.

4.2 Srbská kultura v Titově a Miloševićově Jugoslávii

Srbská kultura byla jako v předválečném období znovu v těsném kontaktu s kulturou Chorvatskou. „*Jelikož však velká část srbského národa žila i mimo svou kmenovou republiku, shodoval se pojem kultury v Srbsku s pojmem srbské kultury ze všech národních kultur*

¹¹³ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 456.

¹¹⁴ Tamtéž. s. 457–458.

nejméně.¹¹⁵ Ekonomický rozvoj v druhé polovině padesátých let přinesl relativně vysoký životní standard obzvlášť městským vrstvám také díky mezinárodnímu postavení Jugoslávie. V průběhu let šedesátých nešlo jenom o příznivce komunistického režimu, naopak vznikaly moderní občanské společnosti, které vůči tehdejšímu politickému režimu neznamenal negaci myšlenky jugoslávské státnosti. Velkou změnu přinesly sedmdesátá a osmdesátá léta, kdy si stále více významných srbských představitelů začalo uvědomovat svoji národnostní hodnotu. Tato část srbského intelektuálního prostředí pomohla k rozpadu Jugoslávie a po tomto rozpadu zde opět stojí samostatná srbská kultura.¹¹⁶

Druhá světová válka a následné nastolení komunistického režimu velice změnilo celou strukturu srbské společnosti. Hlavním nepřítelem komunistů byla srbská, městská elita sídlící v Bělehradě. Komunisté si své postavení začali upevňovat po vítězství v občanské válce a v boji proti okupantům. Dalším příznivým aspektem byli také srbsští přistěhovalci z Bosny a Hercegoviny, kteří s komunistickými partyzány sympatizovali a považovali je za své ochránce. Komunisté měli jasně formulovaný program budující vizi nového spravedlivého světa. Po zvěrstvech uskutečněných během války se snadněji přiklonili k tomuto režimu.¹¹⁷ Po vzoru ideje stalinistického Sovětského svazu, se slabá agrární země měla proměnit ve vyspělý průmyslový stát. Docházelo k migraci do měst. Tehdy třisetisícový Bělehrad se po válce rozrostl na miliónové velkoměsto. Lidé z vesnic si během urbanizace přinesli mnoho zvyklostí. Tyto aspekty představují jeden ze silných prvků společenského rozvoje.

V kulturní sféře panovala relativní svoboda a jugoslávští vědci a umělci měli otevřenou cestu na Západ, díky čemuž se tak mohli podílet na aktuálních trendech ve světě. Kromě surrealismu byla také zavržena určitá volnost výrazu. Na druhé straně byl podle sovětského vzoru, oceněn realismus 19. a počátku 20. století. V literatuře druhé poloviny čtyřicátých let opět dominovala próza, reprezentující události druhé světové války, zpracovaných podle socialisticko – realistických pravidel. Vytvářeli se „bojovné“ revoluční básně opěvující partyzánský boj nebo budovatelské úsilí. Vyskytovali se zde například autoři, kteří měli zkušenosti přímo z partyzánských řad. V divadle a ve filmu se také dobře uplatnil sovětský vliv, kde hlavním motivem bylo plnit propagandistickou úlohu.¹¹⁸

Konflikt mezi Bělehradem a Moskvou v roce 1948 vedl v řadě aspektů k liberalizaci kulturního života. Kulturu ovládaly instituce řízené přímo komunistickou stranou. Objevovala se polemika mezi modernisty a realisty oživující spor mezi stoupenci avantgardy a sociálního

¹¹⁵ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 554.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 554.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 555–557.

¹¹⁸ Tamtéž. s. 558.

umění. Jednalo se tedy jen o estetické otázky, ale politický postoj zůstal na obou stranách jasně definovaný.¹¹⁹ Cenzura oficiálně neexistovala, ale stále zde fungovaly instituce, které mohli dané dílo zakázat. Zakázané byly například ideologicky závadné časopisy, kvůli kterým padaly nepodmíněné tresty. Celá situace se začala uvolňovat až po Titově smrti během osmdesátých let.¹²⁰ V šedesátých letech se objevili další talentovaní umělci mladé generace směřující tvůrčí svobodu ke kritickému myšlení. Také autoři v průběhu let šedesátých a sedmdesátých se věnovali převážně vztahu jednotlivce ke společnosti a ke své době. Tito autoři pocházeli vesměs z venkova či maloměsta a vkládali do svých děl unikátní identitu. Od realistů a představitelů experimentálního románu, jejichž tvorba se představovala rozsáhlými dějovými prózami, se mladí umělci diferencovali tak, že do svých děl vkládali intimnější pojetí. Objevují se zde prvky autobiografie a drobné příběhy bez známky patosu. Rozvoj se také samozřejmě ocitl i do ostatních sfér umění – architektury, sochařství, hudby a filmů. Po Titově smrti došlo k zeslabení politického systému. Na jedné straně došlo k utužování vztahů, na druhé straně systém ostře reagoval na kritiku. V reakci na úpadek režimu se srbská inteligence rozdělila na dva proudy – první proud zastoupený spisovatelem Danilo Kišem, Bora Ćosićem, Mirko Kovačem¹²¹, se vyznačoval kritickým a liberálním přístupem. Druhý proud, uváděl jako příčinu krize komunistický režim a hypotetickou diskriminaci srbského národa v Jugoslávii. Tento druhý proud měl větší vliv na utváření veřejného mínění. Hlavním tématem se tedy stává postavení Srbů ve federaci a situace v Kosovu. Dále se kritizovaly nacionální poměry v Jugoslávii. Velmi populárním dílem se stal román *Danka Popoviće – Knjiga o Milutinovi* (Knjiga o Milutinu) zobrazující příběh srbského sedláka (reprezentujícího typického srbského člověka). On sám oproti bělehradským intelektuálům vidí skutečné postavení, ve kterém se Srbové nacházejí, a pociťuje, že Srbové jsou diskriminováni, i přes to, že přinesli největší oběti v obou válkách. Velkosrbský postoj se objevuje také ve velmi populárním románu právě Milorada Paviće, kde odkaz Chazarů lze přirovnat k situaci srbského národa v Jugoslávii.¹²² Ve stati Ivana Dorovského – *Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře* (2003) se dozvídáme o myšlence málopočetných národů

¹¹⁹ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 558.

¹²⁰ Tamtéž. s. 561–563.

¹²¹ Danilo Kiš (1935 – 1989) prosadil nový přístup k próze, který interpretuje v kriticko-teoretických a autokritických textech.

Bora Ćosić (1932) jeden z předních autorů hermetismu druhé poloviny padesátých let usilujícího o obnovu a modernizaci poválečné prózy.

Mirko Kovač (1938 – 2013) byl dalším významným autor román, který umísťuje své romány do rodné Bosny a Hercegoviny.

¹²² PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 570.

ztotožňujících se s Chazary z důvodu obav zániku a ztráty svého jazyka.¹²³ Toto se dá přirovnat, také k obavám Srbům, kteří jsou v tomto období diskriminováni.

V druhé polovině let osmdesátých se řada srbských intelektuálů přidala k nacionalistickému hnutí a velký podíl na ovlivnění veřejného mínění, měla také Srbská akademie věd a umění (SANU). Přispěl tomu také dokument Memorandum SANU vysvětlující nevýhodné postavení Srbska v Jugoslávské federaci. Samotné Memorandum se stalo symbolem odporu srbské inteligence proti komunismu.¹²⁴ Nejednalo se jenom o tradicionalisty nebo antimodernisty. Jednalo se také o zástupce progresivních proudů v umělecké tvorbě – kam můžeme zařadit i Milorada Paviće. Velký vliv měly také ústřední národní instituce ovlivňující atmosféru v srbské společnosti ve prospěch nacionalismu a populismu. Hlavní roli sehrála také Srbská pravoslavná církev procházející díky oslabení režimu jakýmsi obrožením a více než na duchovní život se soustřeďovala pro návrat Srbů ke svým kořenům. Bělehradská univerzita se také přiklonila k tomuto novému trendu. Během let 1989 až 1990 proběhlo také mnoho demonstrací. Hlavní podnět k utváření veřejného mínění měly také sdělovací prostředky jako státní televize či rozhlas. Do popředí se znovu dostala otázka cyrilice ustupující rozšířenější latince a postavení těchto dvou písmen závisí na politickém postoji dodnes.¹²⁵

Nacionalismus se začal stále dostávat více do popředí. „*Nacionalistická vlna, která se šířila Jugoslávii na přelomu osmdesátých a devadesátých let, vyústila v tragický proces rozpadu mnohonárodnostního státu.*“¹²⁶ Válka v Jugoslávii přinesla v kulturním prostoru nepřekonatelné fyzické a psychické hranice. Za vlády Miloševiće se v Srbsku ujala nacionalistická ideologie stojící proti moderním tendencím. Tyto tendence popíraly vývoj Srbska v novodobých dějinách směřujících k západu a jugoslávské orientaci srbské kultury. Tyto podmínky přiměly také mnoho srbských umělců a spisovatelů emigrovat do zahraničí. Mimo kulturní instituce, které se vyznačovaly tradicionalismem, začala vznikat také centra paralelní kultury. Literaturu devadesátých let zastupuje převážně mladá generace autorů. Hlavní „baštou“ byl srbský underground. Významným autorem byl Vladimír Arsenijević slavící úspěch s novelou *V podpalubí* (U potbalublju) z roku 1994.¹²⁷ Kniha vyjadřuje znechucení z války a tehdejších obecných poměrů vyskytujících se v poválečném Srbsku.

¹²³ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In *Slovanské meziliterární shody a rozdílly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 42.

¹²⁴ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. Str. 571.

¹²⁵ Tamtéž. s. 571–572.

¹²⁶ Tamtéž. s. 572.

¹²⁷ ARSENIJEVIĆ, Vladimír. *V podpalubí: cloaca maxima: limonáda po srbsku*. Praha: Prostor, 1996.

Mimo to byla kniha poprvé oceněna cenou populárního týdeníku NIN za literární dílo roku. Pavić toto ocenění získal také.

Srbsko vstoupilo do 21. století v zuboženém stavu a muselo si položit základní otázku, kam se bude celá srbská společnost a její kultura nadále ubírat. Hlavními hledisky devadesátých let 20. století jsou narůstající vlna nacionalismu, přeměna komunismu v autoritativní nacionalistický režim, rozpad Jugoslávie, rozdělení srbského národa na několik státních celků a silná ekonomická krize. Tyto důsledky měly dopad na kulturně-sociální modernizaci Srbska.¹²⁸ „*V době Miloševićova populistického režimu se vytvořil systém, kde není rozhodující kvalita, nýbrž napojení kulturních elit na elity ekonomické. Ty však mají většinou – i dnes po nastolení skutečné parlamentní demokracie – k osvíceným, kulturymilovným mecenášům velmi daleko.*“¹²⁹ I v 21. století jsou v Srbsku k vidění umělecká díla, která mohou navázat na bohatý odkaz jugoslávské etapy dějin srbské kultury.¹³⁰

4.3 Kulturní vztahy Čechů a Srbů

Během První světové války se Srbskem sympatizovalo drtivé množství českého veřejného mínění. Značí to také fakt, že ke Gavrilu Principovi, pachateli atentátu na arcivévodu a následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Esteho, byla česká společnost smířlivá. Přes tisíc českých vojáků se také zúčastnilo bojů v Rusku, v rámci srbského dobrovolnického oddílu. Ve snaze pomoci se snažili vytvořit samostatný český dobrovolnický útvar v rámci srbské armády, ale marně. O literární vzpomínky na tyto boje se postarali S. K. Neumann, Egon Erwin Kisch, či Konstantin Biebl.¹³¹ Většina československé veřejnosti po roce 1918 souhlasila s nově vzniklým jihoslovanským státním útvarem – Jugoslávií a jeho vznik považovali za „historickou nutnost“.¹³² Na počátku roku 1919 dochází k navázání diplomatických vztahů mezi Československem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. Nejčastějšími partnery při jednáních mezi oběma zeměmi při politických a ekonomických byli právě srbští politikové, kteří zastávali ve vládě významné funkce jako posty ministrů zahraničí či předsedů vlády.¹³³ Československo bylo ve dvacátých letech významným dodavatelem nejen z obchodního hlediska ale také hlavním zbrojařem jugoslávské armády, díky Škodovým závodům. Při nástupu krále Alexandra na trůn došlo

¹²⁸ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 574–577.

¹²⁹ Tamtéž. s. 578.

¹³⁰ Tamtéž. s. 578.

¹³¹ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav, 2010. s. 111.

¹³² PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 587

¹³³ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav, 2010. s. 112–113.

k podpoře diktatury z důvodu nevměšování se do vnitřních záležitostí. Po smrti krále vyjádřil obavy i Karel Čapek, „*po 20 letech od sarajevského atentátu další politická vražda ohrožuje mír v Evropě.*“¹³⁴ Po nástupu vlády Milana Stojadinoviće vedl ke zvyšující se snahám omezit spojení s nacisty ohroženým Československem a stáhnout se z právě napjaté situace ve střední Evropě vedoucí k částečným přerušům spojení s Jugoslávií. Československo se snažilo navázat kontakt s opozicí jugoslávského režimu a posléze se jejich oči upíraly také k vůdcům prečanských Srbů. Avšak Jugoslávie vyjádřila podporu Československu při dramatických událostech roku 1938 a vyhlášovala postupné manifestace. Bělehrad se na druhé straně stal centrem pro mnoho Čechů prchajících z nacistické nadvlády. Po druhé světové válce došlo k obnovení vztahů mezi oběma zeměmi a česká společnost daleko více vnímala Jugoslávii jako celek než po roce 1918. Při nástupu komunismu v Československu v roce 1948, znovu docházelo k omezení hospodářských a kulturních styků. Při vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968, byla opět vyjádřena nevole a solidarita ze strany Jugoslávie proti tomuto aktu.¹³⁵

Roku 1922 vznikla Československo-jihoslovanská liga, která měla za cíl spolupráci v oblasti politiky, kultury a hospodářství. Předsedou československé strany byl Milan Hodža. Dalšími významnými členy byli Ljubomir Davidović či Branislav Nušić, jenž byl v této době nejpřekládanějším a nejčtenějším srbským autorem v českém prostředí. Na druhé straně se v Jugoslávii stali populární autoři jako Karel Čapek, Ivan Olbracht, Petr Bezruč nebo Jiří Wolker.¹³⁶ Mnoho srbských studentů také odcházelo studovat do Prahy, kde byla založena Kolej krále Alexandra.

Při nacistické okupaci se Bělehrad stal útočištěm pro mnoho Čechů, prchajících z podmínek Protektorátu. Československá vláda v Londýně udržovala ne příliš vhodné diplomatické styky s jugoslávským kabinetem až do konce války. Po válce vnímalo Československo ještě více Jugoslávii jako celek. Důsledkem toho je také výuka studijního oboru jugoslavistika na československých vysokých školách. Po únorovém komunistickém převratu v Československu vyjádřila srbská veřejnost vlnu solidarity. Vzájemné vztahy s Jugoslávií to nikterak neovlivnilo. Vzájemné vztahy byly po celou dobu až do roku 1992 ovlivňovány pouze na oblast kultury. Česká společnost se seznamuje s vrcholnými díly spisovatelů starší i mladší generace a dochází k postupnému seznamování obou literárních

¹³⁴ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 588.

¹³⁵ Tamtéž. s. 588–589.

¹³⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*: Praha: Historický ústav, 2010. s. 114–115.

kultur.¹³⁷ Bylo přeloženo také mnoho knih – Havlíčkův *Křest svatého Vladimíra*, Haškovi *Osudy dobrého vojáka Švejka* nebo Olbrachtův *Godot v údolí*. Za protestů československého zastupitelského úřadu v Bělehradě, se hráli hry zakázaných autorů, mezi které patřil Václav Havel.¹³⁸ V Srbsku vycházely také romány Milana Kundery, Bohumila Hrabala či Josefa Škvoreckého. Srbští intelektuálové nikdy nepřijali omezení české kultury při normalizaci a podpořila v petici také požadavky Charty 77. Významným zprostředkovatelem byl Aleksandar Ilić, který srbskou společnost neustále seznamoval s českou literaturou.¹³⁹

V 90. letech 20. století se po rozpadu jugoslávské federace dostala česká veřejnost před dilema jak se k celé situaci postavit. Většina českých médií poukázala na viníka celé situace Slobodana Miloševiče a agresivní chování srbských ozbrojených sil. Mezi českou veřejností se však objevovali prosrbsky zaměřené lidé a média. V tomto období dochází k přerušování vztahů obnovených až po uzavření mírové smlouvy v americkém Daytonu na konci roku 1995, které ukončilo válku v Bosně a Hercegovině. Česká společnost se opět rozdělila na sympatizanty a odpůrce Srbska při zhoršující se situaci v Kosovu během roku 1998 a opětovnou izolací Srbska mezinárodním společenstvím. V Kosovu bylo umístěno také okolo 400 českých vojáků. Reakcí na to byl nárůst Srbů žijících v České republice. K definitivnímu obnovení politických a hospodářských vztahů přispěl pád vlády Slobodana Miloševiče (2000) a vzájemná jednání během roku 2001. Krizovým momentem bylo uznání Kosova vládou České republiky v roce 2008, kdy byl z Prahy odvolán také srbský velvyslanec. Došlo také k rozvoji česko-srbských kulturních vztahů a kontaktů. V roce 1990 vyšel sborník – *Co se stalo na Kosovu rovném*, dále antologie *Nekonečný modravý kruh* či *Malá krabička*. Dochází také k vydávání českých překladů děl Milorada Paviće, Vladimira Arsenijeviče či Danila Kiše. Ze současných českých autorů jsou překládáni Michal Viewegh, Michal Ajvaz nebo Jáchym Topol. Jihomoravský kraj také uděluje ocenění Františka Alexandra Zacha za přínos česko-srbským vztahům.

Česká menšina žije v Srbsku převážně na území Banátu. V Srbsku se k české národnosti hlásí přes 2 500 osob.¹⁴⁰ Centrem českých krajanů je nyní opština Bela Crkva, kde v současné době žije přes 1 100 Čechů, především v obcích Češko Selo a Kruščica. V Bele Crkvi také sídlí *Matice Česká*, jež je zastřešující organizací krajanů zvaných

¹³⁷ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*: Praha: Historický ústav, 2010. s. 116–118.

¹³⁸ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 591–592.

¹³⁹ HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*: Praha: Historický ústav, 2010. s. 119.

¹⁴⁰ Tamtéž. s. 120–122.

České besedy. Zde působí i redakce českého rozhlasového vysílání.¹⁴¹ K srbské národnostní menšině se v České republice podle sčítání lidu, které proběhlo v roce 2011, nahlásilo 1 717 občanů České republiky. Podle odhadu státu žije v současné době na našem území okolo 10 000 až 12 000 Srbů. Příslušníci této menšiny žijí rozptýleně po celém území, především ve městech jako jsou Praha, Brno, Ostrava, Liberec, Most a další.¹⁴²

¹⁴¹ PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. s. 593.

¹⁴² Podle údajů Vlády České republiky o národnostních menšinách v ČR [online]. [cit. 2008-06-22]. Dostupné z <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/srbska-narodnostni-mensina-16158>

5 Poetika

5.1 Definice poetiky

Poetika je součástí teorie literatury a definuje se jako „*nauka o tvaru*“ literárního díla, tedy jako literární morfologii.¹⁴³ Abychom si uvědomili, co znamená pojem poetika, je nutno si z počátku rozlišit a vymezit dvě základní hlediska. Jedno shledává předmět poznání v samotném literárním textu a v druhém případě předpokládá daný individuální text za projev abstraktní struktury. Zdali položíme důraz na první nebo druhé hledisko, můžeme rozlišit dva směry, které jsou vzájemně ve vztahu nezbytné komplementárnosti.¹⁴⁴ První hledisko hovoří o tom, že literární dílo je jediným a konečným předmětem zkoumání. Mluvíme tedy o tzv. interpretaci. Jinými slovy můžeme také interpretaci označit termínem exegeze, komentář, výklad textu, četba, analýza anebo jednoduše také kritika.¹⁴⁵

Druhé hledisko lze naopak zasadit do širšího rámce vědy. Cílem tohoto hlediska je rozšifrování (dekódování) a překlad daného díla. Každé dílo má svoji skrytou pointu, „*cosi*“ vyjadřuje a účelem bádání je se dobrat přes básnický kód tohoto „*čehosi*“.¹⁴⁶

Poetika neusiluje o pojmenování smyslu (na rozdíl od interpretace), ale o poznání obecných zákonů důležitějších pro zrod každého díla, a tyto zákony hledá uvnitř samotné literatury. O způsobu, kterým se chce poetika přiblížit literatuře, hovoříme jako o způsobu „*abstraktním*“ nebo „*interním*“.¹⁴⁷ Význam tohoto slova se historicky proměňoval, ať už se jednalo o starobylou tradici nebo ojedinělé příklady z nedávné doby, můžeme ho používat bez obav. Už Valéry používal toto zkoumání za nezbytné. „*Zdá se nám, že jméno poetiky je pro ně vhodné, pokud ji budeme chápat v etymologickém významu, totiž jako označení všeho, co má něco společného s tvorbou nebo kompozicí děl, jejichž podstatou a prostředkem je jazyk – a nikoli v omezeném významu jako soubor estetických pravidel nebo předpisů týkajících se poezie.*“¹⁴⁸ Stěžejním dílem zabývajícím se poetikou, je dílo *Poetika Aristotelova*.

Vztah poetiky a interpretace vytváří jednoznačně komplementární vztah. Interpretace poetiku předchází i následuje. Na druhé straně poetika ve vztahu s ostatními vědami působí v

¹⁴³ HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 11.

¹⁴⁴ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. s. 11

¹⁴⁵ Tamtéž. s. 12.

¹⁴⁶ Tamtéž. s. 14

¹⁴⁷ Tamtéž. s. 15

¹⁴⁸ Tamtéž. s. 16

rámci nekompatibility.¹⁴⁹ Poetika se zabývá abstraktními strukturami nazvaných popis, děj nebo narace.

Za narativní fikci považujeme vyprávění, které má sled určitých fiktivních událostí. Většinou se tedy jedná o sled událostí uskutečněných z více než jedné události.¹⁵⁰ Už samotný termín „vyprávění“ naznačuje, že narativ (určité sdělení nebo v tomto případě děj) je předáváno autorem danému příjemci zprávy. Hovoříme tedy o „komunikačním procesu“. Důležité je také zmínit, že narativní fikce se liší podle typu média.¹⁵¹ Narativní fikce má další důležité aspekty – události, jazykové vyjádření a akt psaný nebo mluvený.¹⁵²

Kromě toho „poetika“ vyjadřuje systém aspektů, postupů, struktur a rysů symbolizujících a charakterizujících literární dílo. Dále také individuální, dobový či jiný styl, literární období, žánr a hlavně literaturu jako celek.¹⁵³ Snahy a pokusy vytvořit typologii poetik, která by pomohla vysvětlit vývoj k současnému pojetí poetiky, vytváří mnoho obtíží. Ty jsou vyjádřeny jednak tím, že řetězec nemá jednoznačnou či jednosměrnou cestu a dále tím, že samy přívlastky, jimiž se typologie snaží odlišit jednotlivé typy poetik, mají v různých dobách a koncepcích různý význam (poetika může být charakterizována více přívlastky). V každé typologii se poetiky rozlišují podle určitých hledisek, takže vznikají řady poetik, které se ve skutečnosti vzájemně protínají.¹⁵⁴

Poetika neřeší obecné problémy literárního života a literární tvorby (např.: otázky vztahu literárního díla ke skutečnosti, podstaty krásna atd.), převážně se soustřeďuje na otázky morfologické.¹⁵⁵

5.2 Historické pojetí poetiky

V průběhu let se pojetí poetiky značně měnilo, jednak v důsledku změn v historickém vývoji, ale také v tom jak se rozrůstala literární věda. Zakladatel poetiky Aristoteles ztotožnil poetiku s teorií krásné literatury, tedy s teorií básnictví. Naproti tomu stavěl také teorii řečnictví. S tímto názorem se ztotožňoval také Horatius. Antika celkově brala poetiku jako soubor pravidel, což přešlo i do středověku.¹⁵⁶ U nás se otázkami o výstavbě uměleckého literárního díla zabývali Bohuslav Balbín, Josef Jungmann nebo Josef Ďurdík. V současném bádání se poetika vyznačuje ve významu jako nauka o morfologii literárních děl. Poetika se

¹⁴⁹ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. s. 17.

¹⁵⁰ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. s. 10–11.

¹⁵¹ Tamtéž. s. 10

¹⁵² Tamtéž. s. 11.

¹⁵³ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. s. 7.

¹⁵⁴ Tamtéž. s. 7.

¹⁵⁵ HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 14.

¹⁵⁶ Tamtéž. s. 14.

někdy používá také pro označení souboru norem pro daný směr nebo dokonce jednoho autora.¹⁵⁷ Je možno také mluvit o „poetice“ jednoho díla, čili odhalovat normy, na nichž bylo dílo vystavěno. „*Postupování od norem platných pro jediné dílo k normám vyšších celistvostí (autora, školy, žánru) je normální badatelský postup, při němž se provádí abstrakce, a v tomto smyslu je také třeba zúžené aplikování termínu „poetika“ chápat.*“¹⁵⁸

5.3 Poetika a literární kultura

Ať už chceme literární dílo zhodnotit a řešit otázky jeho vztahu ke skutečnosti, k autorovi či čtenáři, nesmíme poetiku ignorovat. Je tedy velmi důležité pochopit význam literárního díla a porozumět všem jeho aspektům. Přemýšlení nad tím, jak je dílo zpracováno, je důležité nejen pro čtenářskou praxi, díky níž čtenář lépe dílo pochopí, tak i pro stranu samotného autora, který díky tomu může pracovat efektivněji. Pomáhá to k celkovému zvyšování úrovně literární kultury. Samotná poetika nás učí kulturně a efektivně číst. Její kulturní dosah, pomáhá vychovávat náročné čtenáře, a tím přispívá k ovlivňování spisovatelské praxe a k vytváření vysoké úrovně literární kultury.¹⁵⁹ Z hlediska poetického jednotlivá umělecká díla zprostředkovávají určité poznání a slouží ke komunikaci mezi lidmi. Můžeme ho také považovat za jakýsi komunikát, jelikož sděluje čtenáři určité informace. Samotné dílo nás po umělecké stránce obohacuje o objektivní skutečnost (tj. podává určité věcné informace neboli obsah) a po stránce estetické, kdy v nás dílo vzbuzuje určité emoce. Tímto literární dílo představuje zároveň složitou a jedinečnou konstrukci.¹⁶⁰ Díla, která neoslní čtenáře, ponechají ho klidným a nevzbudí v něm touhu po opětovné četbě, jsou čtenářsky hluchá. Poetika je důležitá i pro literární kritiku a publicistiku. Kritika opírající se o znalosti poetiky je daleko lépe podložená než hodnocení závisějící na kritikově nebo publicistově intuici, vkusu a preferencích. Všechno se nachází v pomyslném kruhu, kdy jednotlivé části na sebe navazují. Čtenářská obec vytváří na spisovatele tlak, čímž je sama náročnější a z tohoto hlediska je literatura také obrazem národní vzdělanosti. Poetika kultury pojednává o druzích textů, které na základě svých žánrově poetických rysů, tak pro své vývojové linie patří k určité národní literatuře, větší kulturní oblasti nebo jsou součástí většího celku.¹⁶¹

¹⁵⁷ HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 15–18.

¹⁵⁸ Tamtéž. s. 18.

¹⁵⁹ Tamtéž. s. 20.

¹⁶⁰ Tamtéž. s. 20.

¹⁶¹ MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. s. 279.

5.4 Autor jako součást literární struktury

Ve specifčnosti umělecké literatury je pochopitelně velmi důležitá role autora. Odlišné je také začlenění do kulturních souvislostí, protože v umělecké literatuře je autor začleněn jinak než autor tvořící odbornou literaturu. Osobnost autora v umělecké literatuře je také zdrojem asociací, zabarvujících významy jednotlivých textů.¹⁶²

Literární věda ve svém vývoji řešila autorskou problematiku a jeho vztahu k dílu různě. Pozitivistická literární věda zajímala o „dílo samo“, jindy o to, co je „okolo díla“. Zajímal je tedy autorův životopis. Na druhé straně strukturalismus kladl důraz na rozbor samotného textu. Pro kontext poetiky platí, že středem jejího zájmu je samo dílo. V některých případech vstupní informaci předává už sama autorova osoba. Dnešní doba prezentuje spisovatele jako živou osobnost, kterou čtenářská obec zná z médií jako televize, rozhlas, besedy s autory aj.¹⁶³

V epických dílech má významnou úlohu autor stylizující se do úlohy „principála hýbajícího loutkami.“ Pro uplatnění osobnosti autora, jsou udávány také příklady, kdy se k literárnímu dílu poutají určité autorské asociace zakotvené mimo dílo. Příklad lze také uvést na poli literární polemiky. Pojednáváme o dvou asociacích související s autorovou osobností. V prvním případě hovoříme o asociacích žijících autorů a ve druhém případě o zemřelých autorech, kde se vytváří tzv. autorský mýtus, jenž nemusí být objektivně pravdivý. Žije jako „fikce“ doprovázející dílo a podmiňující určité chápání o autorovi.¹⁶⁴

Díky tomu, že některé informace jsou o autorovi dány už předem, není tím pádem jen pouhý „vysílač“, dokážeme si představit, jak určitá díla mohou vypadat ještě před tím, než do nich poprvé nahlédneme. Spisovatel se stává středem pozornosti, nikoli ve spojitosti se svým dílem, ale pohlížíme na něj jako na celebrity, o níž je žádoucí znát množství podrobností biografické povahy. Tímto je jeho dílo upozaděno, a v extrémním slova smyslu do něj nemusí být ani nahlédnuto.¹⁶⁵

5.5 Čtenář jako součást struktury literárního díla

Hlavním cílem, o jehož dosažení usilují všechny texty - zajistit aby byly čteny. Právě na tomto závisí samotné bytí textu.¹⁶⁶ Samotná čtenářská obec je v tomto ohledu přijímačem zprávy skrze literární dílo a tzv. dekódovatelem. Na druhé straně je osobnost čtenáře vždy jiná

¹⁶² HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 40.

¹⁶³ Tamtéž. s. 41.

¹⁶⁴ Tamtéž. s. 42.

¹⁶⁵ JACKO, Tomáš. *Autor a čtenář jako představy: koncepty autora a čtenáře v moderním a postmoderním myšlení*. Praha: Togga, 2014. Polemos. s. 96–97.

¹⁶⁶ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. s. 129.

a není možné přesně definovat, jak na daná díla bude reagovat. Velmi důležité je jak autor navazuje vztah se čtenářem. V minulosti se o tomto hovořilo hlavně ve folklóru, kdy se jednalo o spojitost bezprostřední. Samotné dílo je jakýmsi dialogem oslovujícím čtenáře. Jde také o určitou hru, kterou čtenář hraje.¹⁶⁷ Dle Percyho Lubbocka je čtenář aktivním účastníkem recepce. Je současně kreativním postupem, jenž dotváří a doplňuje okamžiky a události v obsažené knize. Lubbock si dále domnívá, že tímto se čtenář ve své představivosti ztrácí a v důsledku tohoto přichází o možnost vnímat a docenit knihu jako umělecké dílo.¹⁶⁸

Nejčastější způsob zabudování toho kdo čte do struktury literárního díla je způsob nepřímý. Autor se zaměřuje na určitý typ čtenářů nebo publika. V dílech se nedá cílová skupina jednoznačně rozlišit, ale dá se vypožorovat už díky slovní zásobě nebo složitosti textu. Čtenář se účastní na vytváření celkového smyslu textu, tak také text sám utváří čtenáře. Text si vybírá vhodného čtenáře skrze svůj specifický jazykový kód a styl. Příjemce textu je tedy jak obrazem jisté kompetence, jenž je vnesena do textu, tak i strukturováním této kompetence v rámci textu. Tato kompetence je důležitá pro uchopení textu a často vede čtenáře ke změně pohledu.¹⁶⁹ Na konci procesu čtení samotný čtenář dosahuje celkového významu textu jako celku. Finalizace určité hypotézy se u jednotlivých textů liší.¹⁷⁰

5.6 Poetika Milorada Paviće

Jak už jsem několikrát ve své práci naznačil, Milorad Pavić je skutečným odborníkem ve tvorbě těchto románů. Jeho kompozičně propracovaná díla jsou na knižním trhu opravdu nevšední. Každé dílo je detailně promyšlené do posledního písmene. Unikátním způsobem tak vznikala díla ve formě slovníku, křížovky, klepsydry, příručky pro hádání z tarotových karet, astrologického průvodce pro nezasvěcené, či v podobě knihy se stovkou konců anebo románu-antologie. Milorad Pavić vždy usiloval o to, aby se změnil způsob čtení literárního díla.¹⁷¹ Tímto se mu podařilo překonat hranice vlastního kulturního a jazykového prostoru. Snaží se rozvíjet nové formy čtení i psaní a je tak mistrem prolomených hranic, kde „*nic starého neplatí a nové bude teprve uvedeno*“.¹⁷²

Ovšem samotné čtení jednotlivých románů může čtenáři způsobovat potíže. Milorad Pavić si v průběhu své spisovatelské kariéry vybuodoval určitou základnu svých fanoušků,

¹⁶⁷ HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 44–45.

¹⁶⁸ JACKO, Tomáš. *Autor a čtenář jako představy: koncepty autora a čtenáře v moderním a postmoderním myšlení*. Praha: Togga, 2014. Polemos. s. 100.

¹⁶⁹ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. s. 125.

¹⁷⁰ Tamtéž. s. 128.

¹⁷¹ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Přebal knihy.

¹⁷² Tamtéž. s. 195.

kteří již vědí, co je čeká. Jeho základnu budou tvořit zkušenosti a nároční čtenáři, kteří budou u jeho knih přemýšlet a nespokojí se s pouhým obyčejným dějem se zápletkou a koncem. V jednotlivých dílech se tedy setkáváme s různými styly a grafickými úpravami textů. Čtenář se nachází na rozhraní mezi realitou a fikcí, se kterou si Pavić dokázal skvěle vyhrát. *Chazarský slovník* je tedy dílem, spojujícím román s lexikonem. Střídají se zde popisky zapomenutých chazarských králů a postav jednotlivých náboženství s krátkými příběhy. Všechno je to v důkladném spojení a tvoří to nerozdělitelný celek.

Poetické prvky se nachází také i ve zbývajících dílech Paviće. Román *Vnitřní stranu větru* známe pod spojením román-klepsydra. Kniha má dva začátky ale žádný konec. Setkává se v pomyslném prostředku. Působí tedy jako obraz přesýpacích hodin.

Papírové divadlo je dle mého názoru ze všech románů kompozičně a díky slovní zásobě nejjednodušší. Pavić snaží přiblížit ve svých třiceti osmi povídkách podobu jednotlivých světových literatur, avšak tato snaha navazuje mnoho skrytých významů a souvislostí.¹⁷³

Kvůli jednotlivým událostem, které ovlivňovali a zužovali Srbsko a jeho obyvatelstvo v průběhu 20. století mohl Pavić jednotlivé knihy použít jako únik před realitou.

¹⁷³ PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. s. 195.

6 Postmodernismus

6.1 Postmoderna jako pojem

Pokud chceme zkoumat postmoderní prvky v dílech Milorada Paviće, musíme si definovat základní aspekty a metody postmodernistické literatury. Dle Stanleyho J. Grenze v jeho knize *Úvod do postmodernismu*, se postmodernismus zrodil 15. července 1972 v 15 hodin 32 minut v americkém městě St. Louis ve státě Missouri. Toto se pojí k výstavbě nové čtvrti, která měla symbolizovat samotné moderní chápání světa. Avšak obyvatelé této čtvrti si nevážili a ničili nově vybudované domy. Projektanti vynaložili obrovské úsilí pro znovuoobnovení této čtvrti, ale marně. Tohoto osudového červencového dne srovnal dynamit jednu budovu se zemí. Dle Charlese Jenckse (jenž je považován za nejvlivnějšího hlasatele architektonického postmodernismu) tato událost symbolizuje smrt moderní doby a vznik postmodernismu.¹⁷⁴ Někteří teoretici, se domnívají, že postmodernismus je ve svých projevech (výtvarných, hudebních a literárně uměleckých) výsledkem strachu nebo únavy z realismu. Jiní kritici píší, že postmoderní umění pojednává o ztrátě skutečného „já“ a hovoří se o něm jako o neikonickém a ireálním a právě prolínání reálného a ireálného se považuje za důležitý znak celého postmodernismu.¹⁷⁵

V knize *Slovník novější literární teorie* je tento umělecký směr charakterizován jako „kulturní formace, jež se vyznačuje krizí důvěry v nezpochybnitelné instituce objektivit a racionality, důrazem na dekonstrukci jistot západní metafyziky včetně pojmu subjektu, pravdy, etiky atp., zpochybněním velkých kulturních projektů a utopií, akceptován hybridní a multiculturní identity a obecně kulturní rozlišnosti, jinakosti, marginality, plurality významů a hodnot.“¹⁷⁶ Postmoderna se historicky jeví jako široký pojem, který zasahuje i do ostatních uměleckých sfér, ať už hovoříme o literatuře, filmu, architektuře či výtvarném umění. Dále zasahuje i do ostatních sfér, jako jsou společenské postoje až po širokou historickou formaci, která následovala po moderně.

Postmoderní tendence se začaly projevovat poprvé v sedmdesátých letech dvacátého století, ve tvorbě Leslieho Fiedlera, Ihaba Hassana, či Franka Kermodea. Na druhé straně Frederic Jameson situuje počátky už do let šedesátých. Postmoderna se na poli literární teorie a literatury také charakterizuje svým projevem odporu jediné možné interpretace nebo

¹⁷⁴ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. s. 20.

¹⁷⁵ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 39.

¹⁷⁶ MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. s. 395.

zhodnocení. Zmíněno je také znejistění ostré hranice mezi dokumentárností a fikcí. Oproti modernistickému důrazu se vymezuje i na originalitu a jedinečnost uměleckého díla. Postmoderna se vyznačuje právě tím, že pracuje s žánry populární literatury a masovými médii, dále s parodickými citacemi, intertextualitou, reflektivností, metafikčností a metajazykovostí. Na základě toho můžeme usoudit, že postmoderna zaujímá specifický vztah k historii, když se k ní po éře sebevědomého modernistického zavržení většiny tradičních a zastaralých hodnot opět navrácí k historii. Nevrací se k ní jako k autoritě, naopak ji spíše vystihuje ironicky a volně ji kombinuje a modifikuje.¹⁷⁷ Ostatně serialita, návraty a opakování patří k dalším stěžejním aspektům postmoderní tvorby.¹⁷⁸

Označuje také celou řadu kulturních projevů zpochybňujících ideály, principy a hodnoty, jež byly základem moderního postoje. Objevují se pesimistické názory vytvářející opak toho, čeho jsme byli dosud zvyklí. Poprvé v historii nesdílí nastupující generace přesvědčení, že se svět stává lepším místem pro život.¹⁷⁹ Charakteristickým znakem postmoderního kulturního vyjadřování je také pluralismus, jehož důsledkem je, že postmoderní umělci úmyslně kladou vedle sebe vzájemně protikladné styly převzaté z různých zdrojů. Díky tomu získáváme prostředek k hravému či ironickému vyjádření. Postmoderní díla jsou často „dvojitě zakódovaná“ a jejich význam náleží dvěma rovinám. Smyslem postmoderních děl nemusí být nutně nevkusnost. Pokoušejí se zničit modernistickou ideologii stylu a nahradit ji kulturou více stylů.¹⁸⁰

Z hlediska narativních postupů se postmoderna vyznačuje komplikovanou syžetovou výstavbou. Dále jsou to hravá problematizace vyprávěče, kombinovaného s implikovaným autorem a autorským subjektem. Za rozdílné postmoderní autory považujeme Jorge Luise Borgese, Umberta Eca, Johna Fowlese nebo Salmana Rushdie. V našem případě i Milorada Paviče. V českém literárním prostředí to jsou Jáchym Topol, Michal Ajvaz, Jiří Kratochvíl nebo Daniela Hodrová. Na druhé straně autoři jako Frederic Jameson či Terry Eagleton hodnotí postmodernu jako negativní kulturní projev pozdního kapitalismu, který omezuje možnost aktivního kritického jednání.¹⁸¹

Někteří postmodernisté kladou netradičním způsobem vedle sebe skutečnost a fikci, jiní pro změnu spojují tradiční formy s cílem zpracovat rozdílná témata ironicky. Autoři také

¹⁷⁷ MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. s. 395–396.

¹⁷⁸ ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. s. 159.

¹⁷⁹ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. s. 21–22.

¹⁸⁰ Tamtéž. s. 28–29.

¹⁸¹ MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. s. 396.

nechávají sami sebe vstupovat do díla a v důsledku toho se stírá rozdíl mezi skutečným a vymyšleným, a literární díla se zaměřují na nahodilost a pomíjivost.¹⁸²

Hlavním těžištěm postmodernismu byla snaha odpoutat se od osvícenského programu moderní doby. Směr odstartoval jako odmítání moderního postoje moderní doby. Postmoderní intelektuálové se nesnažili poskytnout nějaké konstruktivní návrhy. Cílem však bylo předložit kritiku osvícenského programu na základně jejich vlastních principů.¹⁸³

6.2 Srbský postmodernismus

Milorad Pavić je jeden z nejvýznamnějších představitelů srbské postmoderny. Jeho díla jsou unikátní svým stylem, jazykovými prostředky a kompozicí celého díla. Postmoderna se do srbského literárního prostředí dostává na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy do literatury vstupuje nová generace autorů stavící svoji poetiku na negaci neonaturalismu. Chápání a obsahové využití termínu moderna a postmoderna nemůže být objektivně univerzální. To znamená, že nemůže být platné pro všechny národní literatury. Je to spjato s národním, evropským a světovým historickým kontextem, který hraje důležitou úlohu při periodizaci literárního a obecně kulturního vývoje každého národa.¹⁸⁴ Postmodernisté určitým způsobem ironizují tematická i formální klišé a využívají anachronismů (zařazení do jiné doby, než je správné), díky čemuž nelze vyjádřit prožitek mediálního postmoderního světa.¹⁸⁵ Příkladně se k vytrhávání z kontextu a přisvojují si tradiční postupy k vytváření vynalézavějších polyfonních forem. Ironicko-parodický dialog pokládají za stěžejní prvek své tvorby. Srbská postmoderní literatura se dále vyznačuje intenzivní metaprozaickou a intertextuální vrstvou, vyprávěním poetiky, problematizací metodologických otázek, pojetím literatury jako hry s významy. Nesmíme opomenout také o zájem o subkulturu, alternativní podoby života, encyklopedismus generující příběhy kreativním porovnáváním, překřížením či nástavbou nebo „maskováním“ příběhu do nebeletristických stylů slovníků, vědeckých prací nebo dokumentů.¹⁸⁶ Pro srbskou a černoorskou postmoderní prózu je charakteristická krátká povídka díky své stručnosti, fragmentárnosti, zhuštěnosti a odlišným typům vyprávění získává stále více moderních čtenářů. Na pronikání postmodernistických tendencí do národních literatur bývalé Jugoslávie se nejvíce podílela oficiální nebo tzv. polooficiální (režimem trpěná) literatura oproti exilové, která v Jugoslávii nebyla příliš početná. Tyto Jugoslávské

¹⁸² GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. s. 36.

¹⁸³ Tamtéž. s. 158.

¹⁸⁴ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 39

¹⁸⁵ DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. s. 139.

¹⁸⁶ Tamtéž. s. 139.

národní literatury byly vzájemně spjaty ve společném systému, a proto si uchovaly své kulturní identity. Přední srbské, chorvatské a slovinštinští literární historici a teoretici prezentovali výsledky studií postmodernistické problematiky na společných konferencích v Jugoslávii nebo sbornících, periodickém tisku, či samostatných publikacích. Na konci osmdesátých let dochází k ustupování od společného projektu studia jugoslávských národních literatur z důvodu rostoucí konfrontace mezi unitarismem a separatismem.¹⁸⁷ Literární historik a kritik Aleksandar Jerkov klade počátky srbské postmoderny do poloviny šedesátých let, Konkrétně rok 1965, kdy vyšel román od Danila Kiše – *Zahrada, popel* (Bašta, pepeo, česky 2002), dále prvotní románové dílo Borislava Pekiće – *Doba zázraků* (Vreme čuda, 1965) a v neposlední řadě román Mirka Kovače – *Má sestra Elida* z roku 1965 (Moja sestra Elida, česky 1968). Jako další stěžejní postmodernistické dílo, jež Aleksandar Jerkov označil za výrazné, je Kišův román *Přesýpací hodiny* (Peščanik, 1972) vyobrazující depersonalizaci, která je opět jedním z nejvýraznějších znaků postmodernismu.¹⁸⁸ K významným autorům jako jsou Milorad Pavić a Danilo Kiš, můžeme zmínit Petara Pajiće, který se zabývá básněmi, rozhlasovými hrami a krátkými povídkami s prvky absurdity, humoru, snových vizí a grotesky. Dalšími autory jsou Filip David, Milisav Savić, Zdravko Krstanović, Radoslav Petković.¹⁸⁹

6.3 Základní znaky Pavićovy postmoderní tvorby

Pro pojmenování základních prvků postmoderní tvorby Milorada Paviće mi posloužila internetová stránka Project Rastko, která je v anglickém jazyce. Autorkou článku je Jasmina Mihajlović.¹⁹⁰

Prohlášení románové tvorby Milorada Paviće za postmoderní je spojené s článkem Andree Leintnera přiřazující stěžejní dílo *Chazarský slovník* k postmoderním pracím.¹⁹¹ O něco později se podobná definice objevila také v dílech teoretiků a literárních kritiků Radomana Kordiče, Savy Damjanova či Aleksandara Jerkova. Tito autoři ve svých studiích a románech polemizují nad jednotlivými prvky stylistiky a poetiky v postmoderní koncepci *Chazarského slovníku* nebo *Krajině malované čajem*. V Evropě a zejména v německy mluvících zemích se po překladu *Krajině malované čajem* ztotožňují názory ve spojení

¹⁸⁷ DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 40–41.

¹⁸⁸ Tamtéž. s. 41.

¹⁸⁹ Tamtéž. s. 44–45.

¹⁹⁰ MIHAJLOVIC, Jasmina Elements of Milorad Pavić's Postmodern Poetics. In *Serbian Studies*. 1993, 7(1), s. 33–38.

¹⁹¹ LEITNER, Andreas. Andrej Bitovs 'Puschkinhaus' als postmoderner Roman. In *Wiener Slawistischer Almanach*. 1988. s. 213–226.

„Pavić a postmodernismus“.¹⁹² V článku prezentovaného na konferenci německých slavistů v Berlíně v roce 1990 se Dagmar Burkhartová zabývala výhradně postmoderními postupy autora. Uvádí zde také sedm základních rysů postmoderní literatury, díky nimž provádí analýzu na příkladech *Chazarského slovníku* a *Krajině malované čajem*.¹⁹³ Jasmina Mihajlović se rozhodla díky této práci stručně vylíčit některé charakteristické rysy Pavićovy prózy jako celku, které lze interpretovat postmoderním klíčem a umožnit v tomto ohledu další výzkum.¹⁹⁴

Prvním znakem postmoderní literatury bylo odmítnutí přijmout daný ideologický postoj. Obecně řečeno, takový postoj většiny postmodernistů nalézáme v jejich opozici vůči logocentrismu a racionalismu, které vnímali jako hlavního producenta ideologického násilí. V podstatě hovoří o ohrožení samotných základů a rozsahu našich znalostí. V Pavićových dílech může být tato funkce především uznána jako pohrdání ironie adresované historické pravdě a historickým zkušenostem. Použití ironického, alegorického, fantaskního, a paradoxního pro znázornění skutečného světa nám také poukazuje na určitý postoj k tomuto světu. Dosažením zkreslené skutečnosti (ať už se projevuje do minulosti, současnosti nebo budoucnosti) získáváme silný kritický rozměr. Například v *Krajině malované čajem* jsou nejpozoruhodnějšími rysy výrazně nenápadný postoj vypravěče k činům a „úspěchům“ Atanasije Razina, stejně jako paradoxní zvrát, kdy se ďábel, jehož přežití ohrožuje člověk, stává zachráncem lidstva. *Krajina malovaná čajem* byla také přirovnána k legendárnímu mýtu Fausta.

Intertextualita a citace na úrovni žánrů a motivů jsou dalším pravděpodobně nejtypičtějším rysem postmoderní literatury. Použitím různých žánrů, modelů vyprávění a stylů se vytváří kombinace her, smíšená struktura a polyfonní text. To vede k pochybnostem, podobně jako u předchozího znaku, ohledně způsobů poznávání reality a světa. Trváním na skutečnosti, že svět může být znám pouze prostřednictvím textů. Toto je dnes klasifikované jako základní postmoderní aspekt přítomný v Pavićově literární tvorbě od jeho první sbírky básní nazvané *Palimpsesty*. Význam a stylistická stratifikace tvoří ústřední charakteristiku jeho výrazu a poetiky. Použitím mnoha literárně-lingvistických modelů jako jsou například mýtus, legenda, hagiografie, apokryf, povídky, historie atd. využívajících současně prostřednictvím reinterpretovaných nebo parodovaných forem, se kterou Pavić obohacuje

¹⁹² LEITNER, Andreas. Andrej Bitovs 'Puschkinhaus' als postmoderner Roman. In *Wiener Slawistischer Almanach*. 1988. s. 213–226.

¹⁹³ BURKHART, Dagmar. *Traumjager, trialoge und teelandschafteten. Zur postmodernen Poetik von Milorad Pavic*. 1993.

¹⁹⁴ MIHAJLOVIC, Jasmina. Elements of Milorad Pavić's Postmodern Poetics. In *Serbian Studies*. 1993, 7(1), s. 33–38.

jeho malebnou literární tvorbu moderní prózy. Tím je zajištěna kontinuita a harmonizace různých kultur a dochází ke slučování mezi starým a novým stylem.

Třetím důležitým prvkem, zahrnující postmodernistický přístup je kauzální logika příběhu (myšleno jako vztah mezi příčinou a jejím následkem). Vzhledem k tomu, že v *Chazarském slovníku* je význam konstruován samotným čtenářem v závislosti na volbě způsobu čtení, je v tomto případě pochopení příběhu logickou volbou. Důvodem takového dojmu je existence zjevného časového chaosu, který je spojen se základním znakem postmoderní literatury a to rozpuštění časoprostorových vztahů. Tato funkce se zdá nejvýznamnější v souvislosti s Pavićovou prózou. Tím, že míchá a shromažďuje různé časové úrovně, vytváří určitý čas, konkrétně čas samotného textu představující dojem nadčasovosti.

Pátý rys postmoderní literatury je zaměřen směrem k otevřenosti namísto soudržnosti ve vyprávění, který může být v podstatě interpretován jako touha vyjadřovat myšlenku odmítnutí konce prostřednictvím „nedokončené práce“. Efekt nekonečného příběhu je přítomen v celé Pavićově próze a je vykládán použitím různých formálních nebo obsahových možností.¹⁹⁵

Problém literárního hrdiny, nefungujícího na psychologické úrovni, je dalším (v našem případě šestým) rysem postmoderního literárního textu a znamená skutečnost, že absence psychologizace osobnosti eliminuje možnost klasické identifikace. Rozptyl hrdiny je dosažen souběžnou existencí různých pohledů na osobnost, která může být současně autorem, vypravěčem nebo samotným hrdinou, vzhledem k tomu, že jejich rozdělovací linie byly cílevědomě a nejasně formulovány. V Pavićových dílech je charakteristická především otázka identity osobností a samotného autora. Všichni Pavićovi hrdinové jsou ve stavu hledání různých typů identit – osobních, sexuálních, generačních, národních, kolektivních aj.

Sedmým rysem je vytvořit zajímavější způsob komunikace s čtenářem, a tím i změnit samotné dekódování příběhu. Tvorba tvůrčího čtenáře umožňuje plnější realizaci pluralitního významu a smyslu charakteristiky jeho literární tvorby. Na druhou stranu, existence četných implicitních autopoetických textových fragmentů činí tento jev ještě složitějším. *Chazarský slovník* je dynamickým modelem asymetrického uzlu linií a rozměrů s několika vchody, bez centrální osy nebo samotného střediska. Působí jako otevřený živý organismus, neustále rostoucí a pulzující, kde šíření vstupů vyvolává množení významů. Je to v trvalém vztahu k sobě samému, ale také k tomu, co je mimo něj.

¹⁹⁵ MIHAJLOVIC, Jasmina. Elements of Milorad Pavić's Postmodern Poetics. In *Serbian Studies*. 1993, 7(1), s. 33–38.

Ve *Vnitřní straně větru* není na první pohled jasně vysvětlena struktura významu tohoto díla. K němu se dostáváme jen tehdy, když jsou přečteny oba románové příběhy dvou milenců Héry a Leandra. Když přečteme pouze půlku textu nebo nedokončíme příběh druhý, iluze lineárního pohybu a struktury se rozpadá. Teprve později, při dosažení středu knihy, vzniká nová struktura, význam a celý příběh nám zapadne do jednotného srozumitelného celku.¹⁹⁶

¹⁹⁶MIHAJLOVIC, Jasmina. Elements of Milorad Pavic's Postmodern Poetics. In *Serbian Studies*. 1993, 7(1), s. 33–38.

7 Příklad recenzí ze serveru iLiteratura.cz

V reakci na první vydání románu *Papírové divadlo* bylo tiskově zveřejněno pár zajímavých recenzí ze serveru iLiteratura.cz, reflektující nejen samotný román, ale také spojitosti s postmodernou. Pro analýzu jsem vybral recenze od Lukáše Novosada a Blanky Činátlové, která se objevila také v *Hospodářských novinách*.

7.1 Recenze Blanky Činátlové

Blanka Činátlová vystudovala bohemistiku a kulturologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současnosti době je členkou Ústavu české literatury a komparatistiky, kde se specializuje na středoevropskou literaturu, populární kulturu a literárně antropologická témata. Přispívá také do časopisu *A2*.¹⁹⁷ Narodila se roku 1976 a pochází z Brandýsu nad Labem.¹⁹⁸

Blanka Činátlová na začátku své recenze zmiňuje, že Milorad Pavić není českému čtenáři a české společnosti příliš známý. Na internetu se objevují zmínky o Pavićovi, ale česká společnost tohoto významného autora vůbec nezná. Nejsou žádné odborné publikace a informace lze dohledat jenom ze zahraničních recenzí. Autorka poukazuje na uplynutí dvaceti let od vydání *Papírového divadla* a prvního českého překladu nejzásadnějšího autorova díla – *Chazarského slovníku*.

Uvádí zde, že romány Milorada Paviće charakterizuje výrazná ornamentální imaginace, herní aspekty čtení i vyprávění. V neposlední řadě také netradiční žánrová poloha. Tyto rysy se nachází také v díle *Papírové divadlo*, kde podle ní jednotlivé stránky tohoto románu utváří pomyslné hlediště, v němž se mohou čtenář a čtenářka konečně setkat.¹⁹⁹ V recenzi autorka dále nastiňuje základní záměr celého románu. Poukazuje na to, že Milorad Pavić svoji osobnost zřejmě „roztříštil“ do třiceti osmi povídek, které spolu s jejich fiktivními autorským medailonem jednotlivých světových literatur vytvořil. Povídky nenapodobují tyto světové literatury, nýbrž jen doplňují. Autorka se pozastavuje nad tím jakou „chuť“ by například potřebovala dodat současná česká literatura. V povídkách se setkávají lidé z různých časů i prostorů a prolíná odlišné identity hlavních hrdinů. „*Ve snech se ženám zdá o*

¹⁹⁷ Časopis *A2* je nezávislý kritický čtrnáctideník, který reflektuje kulturu v co nejširším pojetí, tedy včetně společenského dění a politiky.

¹⁹⁸ Advojka.cz [online]. [cit. 2018-06-10]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/autori/blanka-cinatlova>

¹⁹⁹ ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad *Papírové divadlo*. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

kníru, do něhož si touží utřít ústa po skopovém, jinde hrdinka sní život své sestry, švédský hudebník se ve snu mění v děvčátko, hrdince izraelské povídky sen ukáže její vlastní smrt. ²⁰⁰

Podle autorky nejdůležitějším tématem je vztah autora a textu. V této části recenze udává příklady z knih, kde se dozvídáme, že samotné medailony jednotlivých autorů jsou místy zajímavější než samotné povídky. Mimo jiné zmiňuje fakt, že naprostou většinu autorek a autorů nechává Pavić zemřít, což ve výsledku může poukazovat na smrt postmoderního autora. „*Nejde však pouze o smrt autora, ale i o smrt knihy.*“²⁰¹ Autorka celou recenzi pojala jako představení základních rysů Pavićovy tvorby, které se objevily v díle *Papírové divadlo*. Stručně své výroky také předvedla na přiložených příkladech.

Činátlová o Pavićovi pojednala také ve své knize esejí s názvem *Odradky: Věc a věčnost v literatuře* (2015), kde podrobně rozebírá *Chazarský slovník* (1984). Dle jejich slov nám Pavić předkládá encyklopedii či inventář světa, který je uspořádaný, objektivní a srozumitelný. Avšak objektivita, nehierarchičnost a srozumitelnost encyklopedických hesel je leckdy relativní a zdánlivá.²⁰² Málokterý žánr je tak zatížen ideologickými rámci a kontextem jako právě encyklopedie či výkladové slovníky. V tomto ohledu se předpokládá, že výkladový slovník má svět vykládat, tzn. vysvětlovat, interpretovat a nikoli pouze zaznamenávat a popisovat. Po slovníku většinou sahá čtenář bezradný, váhající a hledající potřebné odpovědi na své otázky. Lexikon může taky fungovat jako hřbitov a památník současně a churavé listy mohou být poslední vzpomínkou na skutečnost v reálném světě již dávno zaniklém.²⁰³ „*Podobně jako se stíny domů chazarského sídelního města vlnily ve vodách a větru Volhy dlouho poté, co už město i říše dávno zanikly.*“²⁰⁴ Dále zde nabízí různé slovníkové čtení. Hovoří o čtení souvislém i diskontinuálním, horizontálním (hledáme zde hesla, jež odkazují ke stejnému historickému rámci příběhu), vertikálním (porovnávat jednotlivé knihy), lineárním (listovat od začátku do konce nebo naopak), či labyrintickém (nechat se vést odkazy).

Struktura *Chazarského slovníku* odkazuje také na nejlepší strategie, které známe z postmodernistického konceptu Ecova *Otevřeného díla* (1962). Dále mísením odborného, esejistického a mýtického vyprávění apeluje na Borgesovy povídky. Námět Georgese Pereca může připomínat inventarizační hru v románu *Život návod k použití* (1978) a diskontinuitu a fragmentárnost mobilní kompozice románu Julia Cortazára - *Nebe, peklo, ráj* (1963). Čtenář

²⁰⁰ ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. s. 156.

²⁰³ Tamtéž. s. 157.

²⁰⁴ Tamtéž. s. 157.

může nabýt dojmu, že se jedná o herní manýru (bezduchý zaběhnutý způsob tvorby opakující stále tutéž formální a technickou zkušenost). K tomu ještě přidáme hru barev, která je specifická pro první české vydání a také rozdílnost románu mužské a ženské verze. Hra nepožívá jenom sama sebe, ale problematizuje textualitu jako takovou.²⁰⁵

Milorad Pavić v podstatě napsal hypertextový román a fragmentarizovaný hypertext narušil principy organizace a hierarchie klasického textu. Čtenář se v textu musí orientovat lineárně a diagonálně, dále vnímat text a aktivně se zapojit do čtení. Sám se také může stát autorem, vytvářet nové odkazy a vstupovat do již publikovaných textů. Autorství se ale rozplývá do sítí různých citací, parafrází, komentářů a odkazů. V posledním publikovaném rozhovoru Pavić podotýká, že když byl chazarský slovník přenesen do elektronické podoby, vyšlo najevo, že je možné jej číst ve více než dvou a půl milionu kombinacích. Záleží však na čtenáři, jakou cestu si sám zvolí, ale jak vidíme, potenciálních čtecích tras je opravdu mnoho.²⁰⁶

V *Chazarském slovníku* se vztah metafyzického, materiálního, tělesného, imaginárního, fiktivního a nehmotného, tematizuje neustále. Ve většině metafor vládne oproti „klasické“ poezii, tzv. nižší smysly jako jsou chuť, čich a hmat. Na druhé straně metafory sluchové a vizuální ustupují do pozadí. Pavićovy personifikace mají právě tuto podobu, kdy ožívují něco neživého, ale také dochází k proměnám abstraktního, konkrétního, duchovního a tělesného. Chazarský národ má na těle vytetované dějiny a místopis, zpívají obsah ikon, písmena chazarské abecedy dostala jména podle jídel, číslice podle druhu soli, jejich sny smrdí a princezna Ateh se může milovat jen ve snu. Avram Branković „perem cválá a mečem kostely staví“, křesťanský ďábel ve svém předchozím životě pobýval v židovském pekle a pohřbíval golemy na půdách synagog.²⁰⁷

Historiky a lexikografy fascinuje na Chazarském národě jejich konverze k judaismu. Kdysi mocná říše Chazarů se skutečně rozkládala mezi Černým a Kaspickým mořem a na křižovatce obchodních cest Hedvábné stezky. Tito turkotatarští kočovníci si dlouhá léta podmaňovali okolní národy, čelili útokům islámského chalífátu a jako své spojence měli Byzantskou říši. Historických pramenů se moc nedochovalo, za zmínku stojí korespondence mezi chazarským vládcem Josefem a Chasdajem ibn Šaprutem, který se dozvěděl o existenci židovského státu a posléze se vyptává na poměry, v němž vládne.²⁰⁸ Jakákoliv zmínka o Chazarské říši, ať už se jedná o encyklopedická hesla, internetové odkazy či historické

²⁰⁵ ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. s. 158–159.

²⁰⁶ Tamtéž. s. 159.

²⁰⁷ Tamtéž. s. 159–160.

²⁰⁸ Tamtéž. s. 162.

publikace, působí jako historická detektivka. Je zde mnoho aspektů – záhadný původ a zmizení nebo nedostatek historických pramenů.²⁰⁹ Jednotlivé knihy v *Chazarském slovníku* nás však nepřesvědčují o svých pravdách, vše se také odvíjí díky jednotlivým heslům společných pro všechny knihy (Ateh, Chazaři, chazarská polemika, chákán) a pak hledáme ona prázdná místa mezi písmeny – to, co chybí nebo přebývá. V červené knize převažují obrazy a figury. Dokonce v podobě ilustrací vstupují do textu portréty. Volbou a podobou hesel křesťanský abecedář poukazuje především na homérskou epiku a středověké legendy. Zatímco do červené a zelené knihy jsou vkládány příběhy na způsob epizodického a homérského vyprávění, součástí žluté knihy se stávají přímo původní texty (dopisy Haleviho Liber Corsi, včetně titulní strany).²¹⁰

Cesta ke spojení a pochopení celého románu taky vede přes dotyk ženského a mužského palce. Mystické tělo Adama Kadmona doplňuje fantastické tělo ženské, v podobě princezny Ateh, jež je roztroušena po celém textu. Oba prochází časem, tonou v samotě, a marně touží po uchování paměti. Opět se tu poukazuje na téma ženského a mužského psaní, jenž je pro Paviče stěžejní. V *Chazarském slovníku* se dozvídáme, že ženská a mužská smrt je jiná, a že ženské a mužské příběhy nemohou končit stejně. Poukazuje na pasáž z posledního dopisu Doroty Schulzové, především na rozdílnost ženského a mužského vyprávění – intimitu versus akční epičnost.²¹¹

7.2 Recenze Lukáše Novosada

Vystudoval český jazyk a literaturu a pedagogiku na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Působil jako šéfredaktor měsíčníku pro světovou literaturu *Plav* a podílel se na organizaci festivalu českého jazyka, řeči a literatury - Šrámkova Sobotka. Živil se jako vychovatel ve výchovném ústavu, v současnosti přispívá pravidelně do týdeníku *Echo* a *Revolver revue*. Mimo jiné působí jako koordinátor aktivit v organizaci APLA Praha, která pomáhá osobám s Aspergerovým syndromem.²¹²

Úvodní slova této recenze vyzdvihují pocit radosti čtenáře, nad tím, že literární postmoderna ještě není mrtvá a stále dokáže přinášet originální díla. Tím je znovu myšleno vydání českého překladu posledního románu s názvem *Papírové divadlo*. Opět zde charakterizuje kompozici celého románu a zmiňuje také reference na ostatní národní literatury a jejich jednotlivé příběhy, které se zde vyskytují. „Čtenář tedy čte dvojnásobnou porci

²⁰⁹ ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. s. 163.

²¹⁰ Tamtéž. s. 164–165.

²¹¹ Tamtéž. s. 166

²¹² *Revolverrevue.cz* [online]. [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.revolverrevue.cz/lukas-novosad>

*příběhů, neboť už každý životopis je samozřejmě sám o sobě příběhem. A také několik typů textů, vyjma zmíněných ještě Pavičovu předmluvu – v podstatě manifest možného přístupu k románu; mimo dalšího zde totiž autor prohlašuje, že záměrem jeho psaní bylo dodat každé uváděné literatuře ten tón, který jí dle jeho názoru schází. O zábavu je tedy postaráno, jelikož takový balíček textů lze vykládat mnoha způsoby.*²¹³

V recenzi autor poukazuje na to, že si Pavić dělá legraci z „lehkých“ intelektuálů a jejich touhy, stát se významnými spisovateli a dle jeho slovo, si jeho autoři nepiší „*proto, že by to pro ně byla nepříjemná a život komplikující nutnost či alespoň prostředek seriózní obživy.*“²¹⁴ Právě naopak, autoři přistupují k psaní například na základě terapeutova doporučení, díky jedinečnosti svých životních zážitků, kvůli společenskému postavení nebo víry. Lukáš Novosad považuje každý autorův medailon za vtipný. „*Autoři buď odpovídajícím způsobem nazývají své knížky, nebo prohlašují tupá moudra, nebo aspoň mají za sebou nějakou pikantní životní zkušenost.*“²¹⁵ Jednotlivé povídky využívají nevýraznou životopisnost splývající s fikcí, což je dle slov recenzenta nezajímavé a laciné. Na druhé straně jsou tvorbou oblíbenou a rozšířenou celosvětově. Autor článku polemizuje nad tím, zda „*neslanost a nemastnost*“ samotných povídek, jinými slovy tento „průměr“ není Pavićův dosahovaný cíl, či zdali mu na povídkách již tolik nezáleželo.

„*Přikláním se spíš k druhé možnosti, neboť pochybuji, že by si tak schopný autor vystačil více než třicetkrát s takřka totožným konceptem události popsané jednou mnoha slovy banálně (povídka), podruhé jednou zmínkou osudově (medailon).*“²¹⁶ Sice se zde střídají jiné formy projevu, ať už se jedná o dopis, vzpomínku, historickou fikci, diplomovou práci, báseň v próze atd., ale stále je to vše obdobné. Novosad považuje koncept knihy za bravurní, na druhé straně vytýká obsahovou zábavnost a povídky pro něj působí odbytě. Paviće dle jeho slov bavilo více vymýšlet samotné medailony než jednotlivé příběhy. Podle recenzenta je pozoruhodné sledovat, jak na vás četba působí. „*Postupně čtenář skutečně zapomíná, že autorem není jeden člověk, a začne věřit v existenci těchto spisovatelů smyšlených – tedy nesnaží-li se na skutečné autorství cíleně upomenout.*“²¹⁷ S tímto musím naprosto souhlasit. Měl jsem také pocit, že čtu knihy od několika různých autorů, i přesto, že se zde Pavić neustále připomíná. Většinu svých povídek situuje do srbského prostředí, ve kterém nechává své postavy žít své životy, ačkoli se díky jednotlivým povídkám pohybujeme po celém světě.

²¹³ NOVOSAD, Lukáš. Pavić, Milorad - Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 6. 5. 2009 [cit. 2018-06-05].

Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24307/pavic-milorad-papirove-divadlo>

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž.

Dle této recenze je to zkrátka kniha poukazující na to, že i krásná literatura podlehla celkovému tlaku globalizace, která ale zatvrzele a neustále hrdě hlásá, že vznikla teď a v Srbsku jakožto kniha 21. století. V poslední řadě se Novosad pousmívá nad recenzemi ostatních kolegů, a jejich smělostí označit vždy nějakou povídku za nejlepší. Samotného recenzenta oslovila americká povídka Jima Fenimora Stewa – Modrý pot. *„Jednak jsem při četbě skutečně věřil, že se setkávám s plodem americké školy, jednak jsem odjakživa toužil zažít totéž co hrdina povídky. Totiž pomilovat skrze oka na zahradě napnuté houpací sítě bývalou negerskou jeptišku (nemluvě o rozkoši z těch dalších Pavičem popisovaných hříchů).“*²¹⁸

²¹⁸ NOVOSAD, Lukáš. Pavić, Milorad - Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 6. 5. 2009 [cit. 2018-06-05]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24307/pavic-milorad-papirove-divadlo>

Závěr

Cílem této bakalářské práce byl podrobný popis románové tvorby srbského autora Milorada Paviće a celkové zasazení jeho poetiky do kontextu světové literatury a z hlediska české literární recepce. Stěžejními díly této práce byly hravě konstruované romány – *Chazarský slovník: Lexikonový román o 100 000 slovech*; *Vnitřní strana větru* a *Papírové divadlo*. Autor má mimo jiné na svém kontě celkově přes dvě desítky románů, které byly přeloženy do více než sedmatřiceti jazyků. Milorad Pavić usiloval o to, aby se změnil způsob čtení literárního díla a je zastáncem názoru, že se má čtenář rozhodovat sám, jak danou knihu přečte.

V úvodní kapitole této práce jsme si představili osobnost autora. Shrnuli jsme základní informace o životě tohoto bělehradského rodáka a v další části této kapitoly byl nastíněn přehled jeho tvorby v literárně kulturním kontextu a charakterizovány základní rysy. Můžeme říct, že pro autorovu tvorbu se stala nejvíce typickou próza plná mystérií, záhad a mystifikací, které se objevovaly v jednotlivých dílech.

V další kapitole byl vyhrazen prostor pro popis srbské literární scény v průběhu staletí, kdy zásadním zlomem srbské literatury byl příchod slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Od tohoto okamžiku můžeme hovořit o počátcích srbského písemnictví. Uvedli jsme si jednotlivé literární směry a historické události, které se staly stěžejními pro vývoj literatury.

Následně jsme se dostali k charakteristice nejdůležitějších děl mé bakalářské práce. *Chazarský slovník: Lexikonový román o 100 000 slovech* se z jeho postmoderních románů proslavil nejvíce. Výchozím tématem tohoto románu je polemika tajemného chazarského národa. V tomto románu nacházíme příběhy o životě, legendách, mýtech dávného národa, stojícího mezi mocnými ideologiemi, které jej ovlivňovaly. Toto postmodernistické dílo je unikátní svým pojetím. Jednotliví čtenáři mohou knihu číst po jednotlivých heslech či pojmech, které se v tomto slovníku objevují, nebo jej brát jako souvislé čtení. Což rozhodně vedlo k faktu, že dílo mělo ohlasy po celém světě.

Román *Papírové divadlo* tvoří fiktivní svět třiceti osmi imaginárních příběhů, symbolizujících jednotlivé národní literatury, do kterých byla díla Milorada Paviće překládána. Vytváření samostatných příběhů, které nebyly napsány, životy, které nikdy neexistovaly, si Pavić dle svých slov náramně užíval. Postupným čtením začíná čtenář polemizovat nad tím, zdali jednotlivé příběhy a autoři nejsou skuteční. Vnímání času, rozhraní

mezi fantazií a realitou jsou podloženy historickými náměty odrážejících se do vypravěčovy přítomnosti.

Posledním analyzovaným dílem je román *Vnitřní strana větru*. Už první setkání s touto knihou uvedlo čtenáře do rozpaků a navodilo mu pocit nejistoty, jak se s knihou vypořádat. Setkáváme se zde se dvěma začátky a žádným koncem. Román je rozdělen do dvou příběhů dvou milenců. Naproti sobě se střetává příběh mladé Héry a Leandra, a tyto příběhy se setkávají uprostřed celé knihy. Celkové dílo je konstruováno jako „přesýpací hodiny“. Hlavními tématy byly otázky totožnosti, pohlaví, osobnosti, náboženství a identita smrti.

V následujícím oddílu jsme si zhodnotili kulturní a historickou otázku Srbského národa. Historickým milníkem v našem rozboru byl vznik Království Jugoslávie. Vznikl nám společný národ, ve kterém probíhala jazyková příbuznost. Zanalyzovali jsme postavení Srbského národa v tomto jihoslovanském státu, zásadním pro rozvoj srbské kulturní otázky byly vlády Josipa Broze Tita a Slobodana Miloševiče. Vypozorovali jsme také utlačování srbského národa a jejich pocit nejistoty. Klíčovými událostmi byla také Druhá světová válka, nastolení komunistického režimu a občanské války, které změnily celou strukturu srbské společnosti. Do 21. století vstoupilo Srbsko v zuboženém stavu kvůli rozpadu Jugoslávie a ekonomické krizi.

V kontextu české literatury jsme se zaměřili na vzájemné, konkrétně historické a kulturní vztahy, které panovaly mezi českým a srbským národem. Dozvěděli jsme se, že česká společnost sympatizovala se sarajevským atentátníkem Gavrilo Principem, kvůli tehdejší politickým sympatiím s Rakousko-Uherskem. Při okupacích našeho státu Německem a následně i Sovětským svazem docházelo ze strany srbské společnosti k vlně nevolí a manifestacím. Bělehrad se také stal útočištěm pro řadu českých občanů a intelektuálů utíkajících před podmínkami Protektorátu Čechy a Morava. Uvedli jsme si srbské autory, kteří byli na české literární scéně hojně překládáni a můžeme je tudíž považovat za populární a naopak. Také jsme si přiblížili současné hospodářské vztahy a českou menšinu žijící na území Srbska.

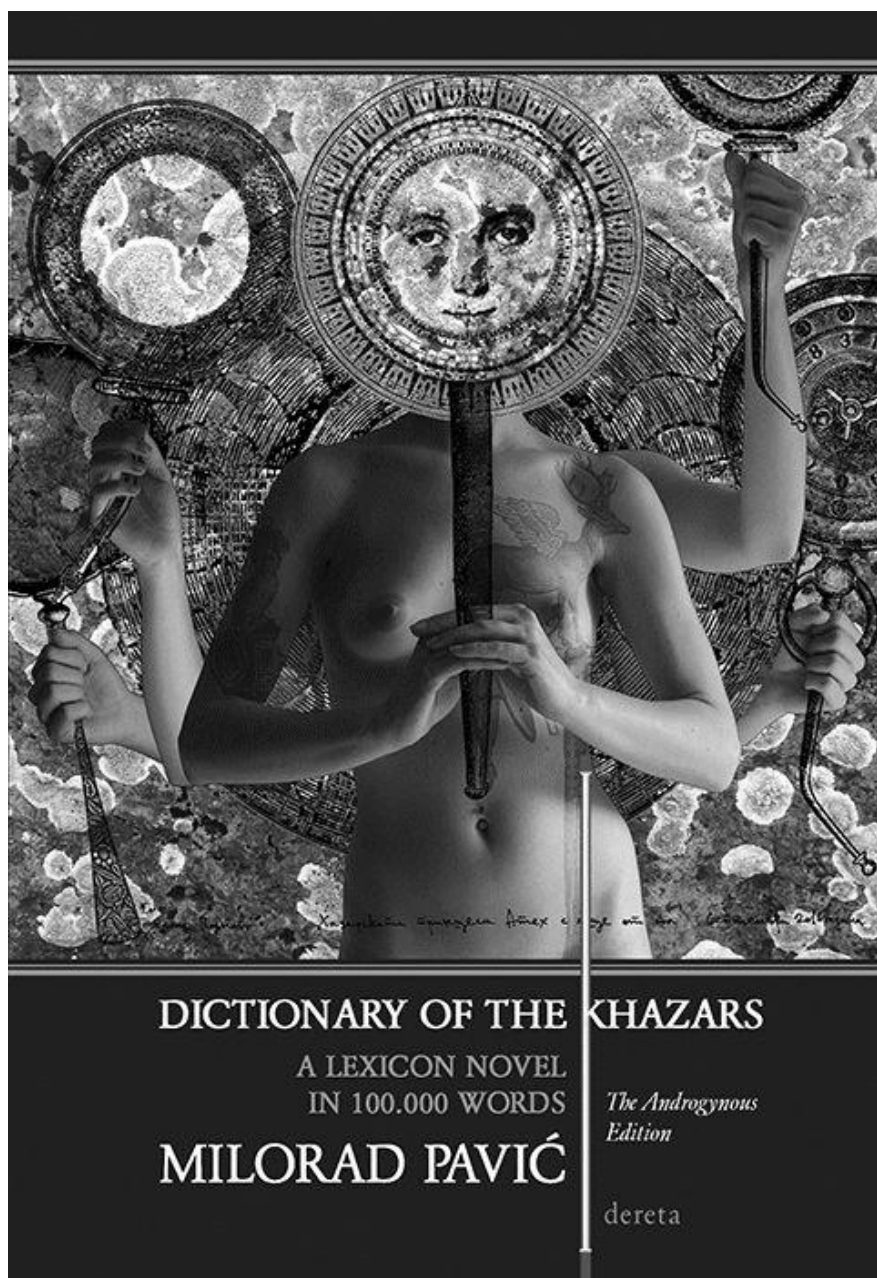
Jelikož je zásadním námětem této práce poetika Milorada Paviće, museli jsme si definovat základní poznatky o tomto pojmu. Zjistili jsme, že o poetice se pojednává jako o „nauce o tvaru“ literárního díla, tudíž uměleckou výstavbou literárního díla. Zanalyzovali jsme historické pojetí poetiky a její zásadní protagonisty. Důležité bylo také zhodnotit poetiku ve vztahu k autorovi a čtenáři. V poslední řadě jsme si představili prvky Pavićovi poetické tvorby, kdy se mu podařilo překonat hranice vlastního kulturního a jazykového prostoru.

Předposlední kapitola byla určena pro definici základních aspektů a metod postmodernistické literatury. Zkoumali jsme historické pojetí, vývoj a hlavní zástupce české i světové postmoderny. Postmoderna se jeví jako široký pojem zasahující i do ostatních uměleckých sfér. Charakterizuje se projevem odporu jediné možné interpretace, originalitou, jedinečností uměleckého díla a složitou syžetovou výstavbou. Právě Pavićova díla jsou jasným důkazem jedinečnosti, s jakou zpracovával svá díla.

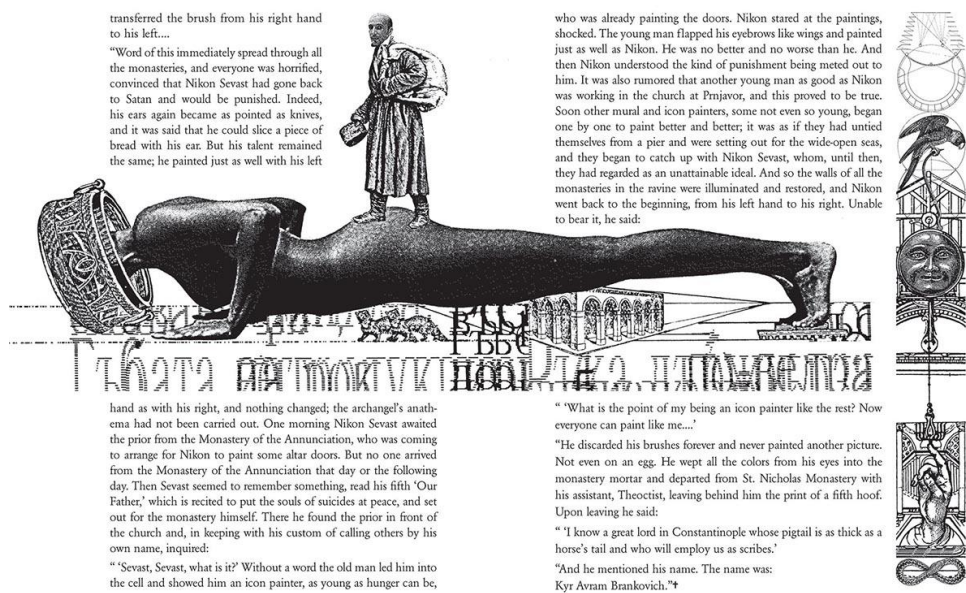
Na závěr jsme si představili recenze *Papírového divadla*. Tyto texty se objevily na serveru iLiteratura.cz. Pro začátek jsme se seznámili s jednotlivými recenzenty a posléze interpretovali jejich názory. Blanka Činátlová zprostředkovala zajímavé přirovnání, kdy podle ní jednotlivé stránky *Papírového divadla* utváří pomyslné hlediště, ve kterém se čtenář a čtenářka mohou konečně setkat. Podobný proces jsme provedli také s recenzí Lukáše Novosada.

Stručně řečeno tato bakalářská práce uvedla profil významné osobnosti srbské literární scény Milorada Paviće a přinesla pohled na jeho tvorbu plnou unikátních děl vysoké úrovně. Já osobně doufám, že se tento jedinečný autor dostane do povědomí širší veřejnosti na české literární scéně, jelikož si to rozhodně zaslouží.

Obrazová příloha

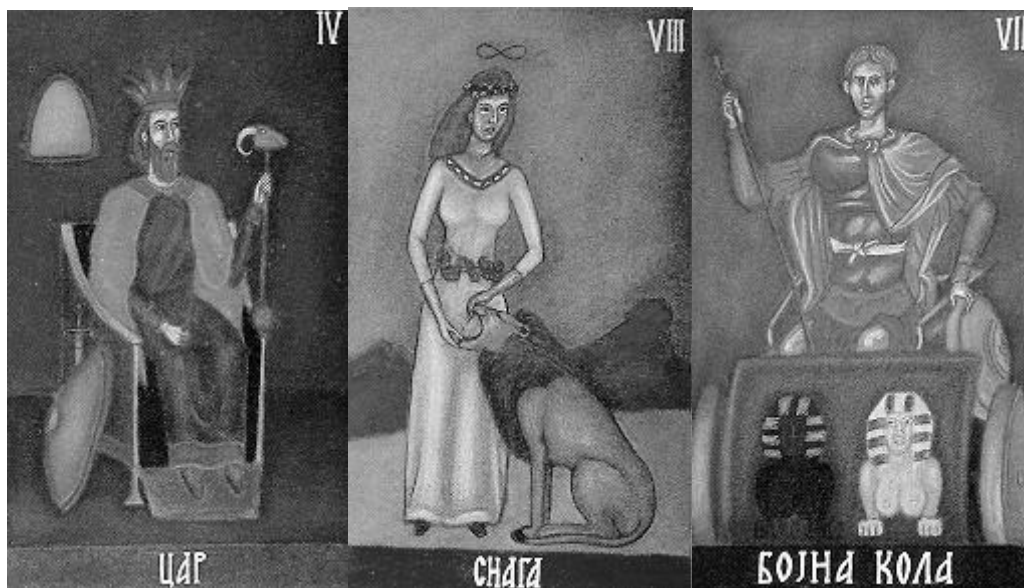
Obr. č. 1.: Obálka vydání anglického Chazarského slovníku obsahující ilustrace od Jasena Panova. (2017)

114

115

Obr. č. 2.: Ukázka ilustrací v nejnovějším anglickém vydání od Jasena Panova. (2017)

Obr. č. 3.: Vyobrazení Byzantských tarotů, které namaloval Pavićův syn Ivan. Tyto obrázky je možné nalézt v díle Poslední láska v Cařihradu. (Poslednja ljubav u Carigradu, 1994)

Zdroje obrazových příloh

Obr. č. 1 Zdroj: PANOVA, Jasen. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-06-25]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/479-first-illustrated-edition-hr-eng>

Obr. č. 2 Zdroj: PANOVA, Jasen. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-06-25]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/479-first-illustrated-edition-hr-eng>

Obr. č. 3 Zdroj: PAVIĆ, Ivan. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-06-25]. Dostupné z: <http://www.khazars.com/en/foto-galerija/galerija-tarot-ivan-pavic>

Použitá literatura

Primární literatura

- PAVIĆ, Milorad. *Chazarský slovník: román-lexikón v stotisíc slovách*. Bratislava: Vyd. Slovalt, 2003. ISBN 80-7145-730-2.
- PAVIĆ, Milorad. *Papírové divadlo: román-antologie, aneb, současná světová povídka*. Praha: Mladá fronta, 2009. Moderní světová próza (Mladá fronta). ISBN 978-80-204-1804-3.
- PAVIĆ, Milorad. *Vnitřní strana větru, aneb, Román o Heře a Leandrovi*. Praha: Mladá fronta, 2009. Moderní světová próza (Mladá fronta). ISBN 978-80-204-1805-0.

Sekundární literatura

- ARSENIJEVIĆ, Vladimir. *V podpalubí: cloaca maxima: limonáda po srbsku*. Přeložila Irena WENIGOVÁ. Praha: Prostor, 1996. Střed (Prostor). ISBN 80-85190-43-5
- DOLEŽAL, Jan. *Dvě století srbského románu*. Praha: Srbské sdružení sv. Sáva, 2009. ISBN 978-80-254-5973-7.
- DOROVSKÝ, Ivan. *Slovník balkánských spisovatelů. Albánská, bosensko-hercegovská, bulharská, chorvatská, makedonská, slovinská, srbská a černoohorská literatura*. 1. vyd. Praha: LIBRI, 2001. Slovníky spisovatelů. ISBN 80-7277-006-3.
- ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Odradky: věc a věčnost v literatuře*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. ISBN 978-80-87855-24-9.
- JACKO, Tomáš. *Autor a čtenář jako představy: koncepty autora a čtenáře v moderním a postmoderním myšlení*. Praha: Togga, 2014. Polemos. ISBN 978-80-7476-045-7.
- GRENZ, Stanley J. a Alena KOŽELUHOVÁ. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-74-0.
- HLADKÝ, Ladislav. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy: Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*. Praha: Historický ústav, 2010. ISBN 978-80-7286-171-2.
- HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977.

- MÜLLER, Richard a Pavel ŠIDÁK, ed. *Slovník novější literární teorie: glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 978-80-200-2048-2.
- NEDVĚDOVÁ, Milada. *Slovník spisovatelů: Jugoslávie*. Praha: Odeon, 1979.
- PAVIĆ, Milorad. *Pozorište od hartije: Roman antologija ili Savremena svetska priča*. Beograd: Zavod za udzbenike, 2007. ISBN 10: 861715036X.
- PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-217-7.
- TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. ISBN 80-86138-27-5.
- RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.

Internetové zdroje

- *Advojka.cz* [online]. [cit. 2018-06-10]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/autori/blanka-cinatlova>
- BURKHART, Dagmar. *Traumjager, trialoge und teelandschafeten. Zur postmodernen Poeetik von Milorad Pavic*. 1993.
- COOVER, Robert. He thinks the way we dream. *Nytimes.com* [online]. 20. 11. 1988. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/98/12/06/specials/pavic-khazars.html>
- ČINÁTLOVÁ, Blanka. Pavić, Milorad Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 24. 2. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23925/pavic-milorad-papirove-divadlo-in-hn>
- *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 2017-12-18]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/chazarsky-slovník-13426>
- DOROVSKÝ, Ivan. Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In. *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. [online]. [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/103323/X_SlavicaLitteraria_06-2003-1_5.pdf?sequence=1
- Dictionary of the Khazars: A lexicon-novel in 100.000 words. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-30]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/dictionary-of-the-khazars>

- First Illustrated edition of Dictionary of the Khazars. *Khazars.com* [online]. 11. 10. 2017 [cit. 2018-02-03]. Dostupné z: <http://www.khazars.com/en/479-first-illustrated-edition-hr-eng>
- GORUP, Radmila Jovanovic. Pavic's *The Inner Side of the Wind*: A Postmodern Novel. In *The Review of Contemporary Fiction*, June 22, 1998. [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.thefreelibrary.com/Pavic's+The+Inner+Side+of+the+Wind:+A+Postmodern+Novel.-a057513283>
- KOVAC, Mirko. Milorad Pavic: a two-hundred-year-old writer. *Bosnia.org.uk* [online]. 30. 12. 2009 [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2662
- LEITNER, Andreas. Andrej Bitovs 'Puschkinhaus' als postmoderner Roman. In *Wiener Slawistischer Almanach*. 1988. s. 213–226.
- MIHAJLOVIĆ, Jasmina. A Joint Biography. *Khazars.com* [online]. 2014 [cit. 2017-11-28]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/a-joint-biography>
- MIHAJLOVIC, Jasmina. Elements of Milorad Pavic's Postmodern Poetics. In *Serbian Studies*. 1993, 7(1). [online]. [cit. 2018-01-14] Dostupné z: <http://www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/jmihajlovic-elements.html>
- NOVOSAD, Lukáš. Pavić, Milorad - Papírové divadlo. *I-Literatura.cz* [online]. 6. 5. 2009 [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24307/pavic-milorad-papirove-divadlo>
- Paper Theater. *Khazars.com* [online]. [cit. 2018-12-15]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/catalog/paper-theater>
- PAVIĆ, Milorad. Autobiography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/autobiografija-milorad-pavic>
- Podle údajů Vlády České republiky o národnostních menšinách v ČR [on-line]. [cit. 2018-06-22]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/srbska-narodnostni-mensina-16158>
- POMAHAČ, Ondřej. Čemu nás učí profesor Pavić?: Čtyři lekce z literatury aneb nekrolog-recenze. *Advojka.cz* [online]. 2010, (6) [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2010/6/cemu-nas-uci-profesor-pavic>

- Re-edition of the "Dictionary of the Khazars" sold out in a month. *Khazars.com* [online]. 11. 1. 2018 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/401-re-edition-of-the-dictionary-of-the-khazars-sold-out-in-a-month>
- *Revolverrevue.cz* [online]. [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.revolverrevue.cz/lukas-novosad>
- SMEJKALOVÁ, Věra. Zemřel autor první knihy 21. století Milorad Pavić. *Host* [online]. 2010, [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/1-2010/zemrel-autor-prvni-knihy-21-stoleti-milorad-pavic>
- SÝKOROVÁ, Stanislava. Pavić, Milorad. *I-Literatura.cz* [online]. 25. 2. 2009 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23933/pavic-milorad>
- TÚRI, Róbert a Cristian. M. RÉKA. Biography. *Khazars.com* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://khazars.com/en/biografija-milorad-pavic/biography>
- *Vivaartgallery.com* [online]. [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://vivaartgallery.com/design/home-design/yassen-panov/>

Summary

Milorad Pavić was Serbian postmodern author. He was born in 1929 in Belgrade and unfortunately he died in 2009. The body of his work are mainly novels; he is most well-known for the publications in this genre. In this work I was analysing his three iconic novels – Dictionary of the Khazars; Inner side of the wind; and Paper Theatre. These novels are, because of their form, an exceptional piece of work. In the beginning we discovered life of Pavić and his literary work. After that in general we described development of the Serbian literature during centuries from beginning until nowadays.

The next chapter analyses these three unique novels. We characterize the basic idea of these works, stories of individual novels and the style, that are written in. In the following chapter, we evaluated the cultural and historical issue of the Serbian nation. An important event for Serbia was the establishment of the Kingdom of Yugoslavia that united individual nations and their cultures. In the context of Czech literature, we also focused on the mutual relations between the Czech and Serbian nations during 19th, 20th and 21st century. Relations between these two countries are currently at an excellent level. We also mentioned important Czech authors, who were translated into Serbian. Finally, we have also approached current economic relations and the Czech minority living on the territory of Serbia.

In the penultimate chapter we have defined basic aspects and methods of postmodern literature. We analysed the historical concept, development and main representatives of Czech and world postmodernism. This concept extends to the other artistic spheres, whether we are talking about literature, film, architecture or art. Milorad Pavić is an important author of Serbian postmodernism; he has won many literary awards. He was also nominated for the Nobel Prize.

At the end of this Bachelor thesis, we introduced reviews from iLiteratura.cz. It is a bit unfortunate that we will not have a chance to read another book written by Milorad Pavić. This author enrolled in Serbian and world literature as unique author, thanks to his literary conception and unique novels.